

Czégényi Dóra

## A hiedelem és hiedelemszöveg mint reprezentáció

---

*„A mostohán kezelt témák iránti információszükséglet  
a személyes kommunikáció útján telítődik.”<sup>1</sup>*

### BEVEZETÉS

(Le)írásom szituációhoz kötött természete látszólag tudományos, de nagyrészt saját tapasztalatokra épülő kísérlete egy sajátos gondolkodás- és kifejezőmód bemutatására. Néprajzi gyűjtésem<sup>2</sup> adatai kognitív jelenségek; a hiedelemrendszert éltető szövegek analitikus értelmezését gyűjtésem elsődlegesen adatfeltáró jellege határozta meg.

Kutatási célom a szokás- és hiedelemhordozó közösségek<sup>3</sup> hiedelmeinek helyi adottságait meghatározó feltételrendszer sajátos megnyilvánulásának vizsgálata volt. Tanulmányaim, tapasztalataim alapján magyarázni és értelmezni igyekszem a két szilágysági közösség hiedelemanyagának tartalmi elemeit, illetve azt, miként jutottak a személyek ugyanazon jelenségek értelmezésének megkonstruálásához. (Mindezt – természetesen – a vizsgált közösségek tagjainak értelmezéseivel és meglátásaival összhangban.) Nem tekintem céloknak megválaszolni azt, hogy miért hisznek e közösségek tagjai a hiedelmekben. Elemzésem a konkrét beszédhelyzetek alkalmával megismert – az adatközlők életének nagyon sokszor intim szférájához tartozó – történetek/élmények alapján végzem. Az élő hiedelemhez való viszonyulás értelmezésekor figyelembe veszem a hiedelemkutatás főbb irányvonalait képviselő<sup>4</sup> eredményeit, valamint a társadalmi kommunikáció kutatásában alkalmazott szövegelemzési stratégiák elméleti jellegű háttéranyagából a hiedelemszövegekre is alkalmazható szövegelméleti téziseket.<sup>5</sup>

A közösségben működő értékrendszert kinyilvánító szövegek grammatikai és szövegszintaktikai szerkezetét, formai jegyeit<sup>6</sup> nem vizsgálom.

Az esetleges félreértések elkerülése végett röviden értelmezem a dolgozatban használt hiedelem és reprezentáció fogalmat.

Fejős Zoltán<sup>7</sup> és Keszeg Vilmos<sup>8</sup> fogalom meghatározásának értelmében hiedelemnek tekintek minden olyan világmagyarázati elvet, amelyet a vizsgált közösségek tagjai igaznak tartanak, annak ellenére, hogy nem igazoltak.

Egy, az emberi élethez hozzátartozó reprezentáció a verbális leírás, a verbális szöveg. Terestyéni Tamás a reprezentációt (tehát nem csupán a verbálisat) olyan képződménynek tekinti, amelyben a birtokos(ok)/használó(k) számára „feltárul a világnak, vagy a világ szituációinak, tényeinek, dolgainak

a természete, a milyensége”.<sup>9</sup> Dolgozatomban, a fentiek alapján, reprezentációként értelmezek minden hiedelemszöveget, bizonyos kulturális jelentések kialakításának és kifejezésének (egyik) lehetséges módjának tekintve őket.

## 1. LEHETSÉGES SZITUÁCIÓK

A nyelv, a kultúra és a pszichikum kölcsönös kapcsolódását valló tézis nem újkeletű.<sup>10</sup> A nyelv által történő állandó adatrendezési eljárások és a legközönségesebb, mindennapi jelenségelemzések ezt bizonyítják. Kommunikációról, kapcsolatról, viszonyulásról, interakcióról van szó. Hangsúlyos szerepű a valahogyan létező ember, akinek élményei intencionálisak. Eleve bennük van egy (valamire) irányultság, amely sokféle megjelenésmódon keresztül mutatkozik meg. Szociális aktusainknak az egésze az egyes lehetséges közösségekben folyó életnek a részei, mivel ebben valósulnak meg azon események, amelyek számunkra különböző módon tapasztalhatóak meg. A közvetlen tapasztalat a világról való tudásunknak egyik megszerzési módja. Hasonló tudás-, illetve információgyarapító funkcióját hangsúlyozva a kommunikáció az a másik forrás, amely megismerhetővé tesz számunkra közvetlenül meg nem tapasztalt szituációkat, élményeket. A kommunikációs aktus informativitásának elemzésével/kiértékelésével körvonalazódnak a ki, hol, mikor, miért, és főként a miről, hogyan és mit hoz a tudomásomra/-unkra aspektusai, azaz: mi az, amit előállít, amit kínál, mi az, amit reprezentál?

### 1.1. Fókuszos interakció(k)<sup>11</sup> – érintkezések.

#### A hétköznapi reprezentáció(k)ról általában

A kérdés és visszakerdezés lehetősége, a partner(ek) reakcióinak állandó figyelembevétele jelentősen növeli a közlés hatékonyságát. Az egyéni érdeklődés(ek), gondolkodásmód(ok), szükséglet(ek) ismerete lehetővé teszi a közlemény(ek) névre szóló egyénítését, az érveknek, az adott esethez illeszkedő optimális alkalmazását. A nyelvi megnyilatkozások vizsgálata során kiderült, hogy az információkat fontos viselkedésformák közvetítik. Bizonyított, hogy döntéseikben az embereket mások tanácsai és javaslati befolyásolják, akikkel a mindennapi élet során találkozik. Megfelelő motiváció hatására az ember bizonyos állapotba kerül, amely változatos tapasztalatokhoz vezet. Különböző helyeken és időben előidézett állapotok hasonlóak lehetnek. A motiváció és az előidézett állapot ok-okozati összefüggésrendszerbe ágyazódik. Az első célirányosságát, a második forrását tekintve értelmezhető.

Az ezeknek megfeleltethető cselekvések térben és időben való megoszlása a társadalmi élet egyik lényegi összetevője. Minden interakció el van helyezve úgymond térben és időben, azaz egy bizonyos helyen történik, és bizonyos ideig tart. Az események különbözősége és az információsükségletet befolyásoló tényezők sokfélesége lehetetlenné teszi objektív ismérvek alapján történő összehasonlításukat. Ám az egyidejű információk iránt megnyilatkozó szükségletek intenzitása jelentősen függ az információk alapján szolgáló események sajátosságaitól.

## 1.2. Témaorientált és helyzetspecifikus interakció(k). A néprajzi gyűjtés helyzetében zajló reprezentálásról

A beszélgetések során tulajdonképpen arra voltam kíváncsi, hogy az embert hite és hiedelme hogyan befolyásolja őt, s a konfliktushelyzetek hogyan sodorják irracionális megoldások felé. Az adatközlők a társalgáshoz való hozzájárulásuk során – az együttműködési alapelvet követve – azonos értelmezést alakítottak ki a témáról. Így a legtöbb adatot Zsibón a román pap-pal kapcsolatban, Kárászteleken pedig a boszorkányról gyűjtöttem. Így a többi hiedelemlényről való beszámoló csupán esetleges mondanivalóként, az asszociációs szférába még beletartozó elemként szerepelt a szöveganyagban. Egy-egy beszédhelyzetben a jelenlévő(k) lehetséges mondanivalója nem nyert megfogalmazást teljes egészében. Az asszociációs horizont kimerítése nélkül a beszélgetések néha irányt váltottak. Kérdéseim csupán impulzusként szolgáltak. A válaszokra és a reakciókra figyeltem, arra, hogyan alkalmazkodtak/viszonyultak a beszélgetés céljához és irányához.

Az adatközlői magatartás színes skálát nyújtott az „ideális” és a „nem ideális” attitűd között. Az elmondottakkal szembeni viszonyulásuk sokat elárult arról, amit Pócs Éva így fogalmazott meg: „Az ismert hiedelemalakok nem mindegyikében hisznek, de a hithez szükség van ismeretükre vagy tudásukra. A hiedelemrendszerben betöltött szerep szempontjából természetesen csak a hitt hiedelemalakok az érdekesek.”<sup>12</sup> A kritérium tehát: amíg valaki hisz egy hiedelemlényben, élménye is van vele, vagy fordítva. Így nyer magyarázatot a nagyon különböző adatközlői magatartási forma. Ebben az esetben gyakran előforduló verbális magatartás az: „*Így hallottam, me én nem vótam nála. Nem tudom.*” (Zs./Cz.P.E./1924), „*En nem jártam, én, hanem az unokám, az édesanyjáért...*” (Zs./Sz.S.K./1925), vagy: „*Há, mit tudom én, hogy, hogy kell...*” (Zs./Cs.S.M./1930).

A hiedelemszövegek másik része a hiedelemlényekbe vetett hit legközvetlenebb kifejezője; az átélő szemszögéből valós élményeket közvetítenek. Ezek voltak a legtöbb tartalmi komponenssel szolgáló adatközlők, akik a gondolkodás, emlékezés és a beszéd természetével<sup>13</sup> befolyásolták a szöveg szerveződését:

„Előfordult fiatalember koromba, hogy apuka nem vót otthon – elmentek Károlyba – és ősszel vót, szettemberbe. Vót valami sarjú kaszálnivaló. Éjfélibe a kutyák nagyon ugattak, mondtam anyukának, hogy :

– Na jó, hogy megébredtem – mer’ szép hódvilágos este vót –, mehetek kaszálni. Lehetett olyan két óra. Hát vót egy fekete kutyánk, jött az is velem. Hát, ahogy mentem az úton, át kellett térjek a vasúton keresztül, az út és a vasút között vót egy rét. Hát ott láttam egy fehér, nagy alakot. Láttam, hogy mozog, de hogy mi vót, nem tudom. Csak oszt szóltam hozzá, románul is, magyarul is. Akkor azt mondta, hogy menjek dógomra, mer ű nem fil a kutyátul se. Menjek végezni a dógomat. Hát megijedtem úgy valamiképpen, átmentem oszt a réten túl, szóval a vasúton túlmentem; hozzáfogtam kaszálni. Hát, ahogy kaszáltam, olyan forgószél ment el mellettem, azt hittem, hogy elvisz. De hogy mi vót, nem tudom.” (Zs./Cz.S./1917)

### 1.3. Hiedelemtükrözte individuumok, tényállások és viszonyok

A témaorientált, koncentrikusan szerveződő mondanivaló egyik része elhárító és megelőző cselekményeket, rítusokat verbalizál, a másik fele a hiedelemként vetett hit legközvetlenebb kifejezőjeként az átélő szemszögéből tapasztalati élményeket közvetít. A hiedelemsszövegek a mitikus lények tulajdonságairól, jellemző cselekedeteiről számolnak be, amelyek eltérőek az átlagemberétől. A cselekvések (tudniillik a mitikus lény tevékenysége) minden esetben az emberre/az ember tulajdonára irányulnak.

A két szilágysági közösség hétköznapjaiban, a világban való létezésüket legitimizáló világképükben helyet kap a *román pap*, a *boszorkány*, a *gyógyító ember*, a *néző*, a *halottlátó*, az *ördög*, a *kísértet*, a *lidérc*, a *tüzes ember* és a *szépasszony*.

A mitikus alakok funkciók szerinti áttekintésekor kiderült, hogy elsősorban a negatív funkció dominál (boszorkány, ördög, kísértet, tüzes ember, szépasszony). A rendszer másik pólusán a határozottan pozitív funkciójú lények állnak: a gyógyító ember, a néző. A lidérc, a halottlátó és a román pap ambivalens figura, a kétféle szerepkör átmeneti zónájában helyezkedik el.

emberfeletti erejű személyek	negatív	pozitív	semleges
román pap	+	+	-
boszorkány	+	-	-
gyógyító ember	-	+	-
néző	-	+	-
halottlátó	+	+	(+)
egyéb	+	+	-

emberfeletti erejű személyek	negatív	pozitív	semleges
ördög	+	-	-
kísértet	+	-	-
<b>természetfeletti lények</b>			
lidérc	(+)	+	(+)
tűzes ember	+	-	-
szépasszony	+	-	-

Az absztrakt démonikus alakoknál sokkal nagyobb szerepet játszanak a természetfeletti erejűnek tartott élő emberek.

Az egyéni vagy közösségi sors kiszámíthatatlan eseményeinél előtérbe kerül az irracionális, a váratlan betegséget vagy halált hajlandóak rontásnak tulajdonítani. A rontó tevékenység több mitikus lényhez is hozzárendelhető, míg a megelőző, elhárító, védekező eljárásokat maga az ember is gyakorolja. Az adatközlők, a beszélgetések alkalmával, a mágia formái közül – kizárólag a hiedelemlények szerepkörének tisztázása végett – a megelőzés, az elhárítás, a rontás és a jóslás célirányos eljárásait értelmezték.

A **preventív/megelőző eljárások** célja megóvni az embert az ártó hatalmaktól. Tehát valami bekövetkező baj/szerencsétlenség ellen irányuló megelőző/védekező szokás. Azért végzik, hogy be ne következzen a baj/szerencsétlenség, de ugyanakkor – a jövő befolyásolása érdekében – a jólét és a szerencse biztosítására is irányulhat.

*„Szilveszterkor aki elsőnek mer a kútból, azt mondja, hogy aranyos vizet hoztam, egész évben szerencsém lesz. Például nagyanyám mindig szaladt ki a kúthoz azonnal, ahogy elkondították az éjfél, hogy ő legyen serényebb, mint az ángya, a sógorasszonya, mert akkor neki lesz szerencséje egész évben.” (Zs./S.M.H./1962)*

Néha utalásszerűen fogalmazták meg ezeket a megelőző eljárásokat:

*„A patakra, hogy abba mosdottak meg, hogy ne legyenek szeplősök.” (Zs./S.M.H./1962)*

*„Hogy egyik lábadon legyen valami s a másikon ne legyen, me akkor nem tudsz firhezmenni vagy megnősülni. Na.” (Zs./S.Sz.II./1936)*

A preventív szokások természetesen egy feltételezett/feltételezhető rontást igyekeznek eleve lehetetlenné tenni, s mint ilyenek, gyakran az igézést előzik meg:

*„Mama a moslékba mártotta a kezét, és azzal csinált keresztet a homlokunkra, ha édesanyám vitt valahova. Miután szépen felöltöztetett.”*  
(Zs./ S.M.H./1962)

A gonosz, ártó hatalmat távoltartó eljárásmodozatok változatosak. Leggyakoribb formájuk a visszakéz, a fonákul viselt ruha, szótlanság, körüljárás, titokban végzett cselekvés. Ezek a rítusok egymás között keveredhetnek, a felhasznált elemek/tárgyak köre pedig igen tág: víz, parázs, vas, piros fonal, különböző gazdasági eszközök stb.

Az **elhárító eljárások** a már hatalomra jutott gonoszt célozzák meg, a bekövetkezett baj/szerencsétlenség ellen irányuló cselekvések. Újra biztosítani akarják az egészséget, a szerencsét, a sikert. Egy előző kiegyensúlyozott, „normális” állapotot igyekeznek visszaállítani, vagy az adott körülmények között a legoptimálisabb feltételeket biztosítani.

*„A leányának, hogy kevés teje volt... nem tudott szoptatni. És akkor kilenc kútból kell merni vizet egy korsóba, és abból kell igyon. Tehát a korsót nem töltöd meg egészen, hanem mindig kevés vizet merni bele a kilenc kútból, de közben nem szabad szóljon senkihez. Amíg a faluba végigjár a kilenc kúthoz.”* (Zs./S.M.H./1962)

A **rontás** az egyéni kártétel végett az ártó hatalom erejének átvétele, mozgósítása. Gyakorlása az emberek/állatok/növények, tehát az élőlények lényege ellen tör. Szándékosan elkövetett mágikus cselekedet, amelyet a boszorkány, az ördög, a rossz, a gonosz kivitelez, vagy ennek segítségével az egyén. Több módzata ismeretes és alkalmazott.

Az érintkezésen alapuló átviteli mágia formáját **öntésnek** nevezik. Általában egy személy ellen irányul, annak életerejét, egészségi állapotát befolyásolja. Ha bárki más belelép, hozzáér, veszélybe kerül. Az öntést általában hét vagy kilenc különböző növényből/magból állítják elő (virág, tők, napraforgó, hagyma, bors; a többi alkotóelemet nem tudták megnevezni); esetleg kétes eredetű folyadékból (például gyilkosság alkalmával kifolyt vér). Nem ritka eset, amikor tárgy (rozsdás lánc) vagy állat (hüllők, kételtűek) megérintésével károsul valakinek a személye. Ilyenkor **bozgonyának** is nevezik a rontó tevékenységet. Leggyakoribb következménye valamely testrész látványos eltorzulása, egy bizonyos ideig tartó némaság, a bőrfelületen megjelenő piros foltok és/vagy az általános rosszullet. Ha nem semlegesítik hatását, kimenelele halálos lehet. Általában a szenvedő fél vagy annak közeli hozzátartozója egy – a csináltatónál nagyobb erejű – személyhez fordul segítségért.

*„Van, akinek sikerül, de van, akinek nem sikerül. Mer, ha ilyen öntésbe lépett, meg ilyen boszorkányságot csinálnak, akkor hiába csinálja a pap, mert nem tudja feloldani. Nem olyan erős. A pap, ő segít azon, hogy bőjtö-*

*ket tart, meg ad, hogy tartson böjtöt, ő is segít. De az ilyesmiket nem tudja megcsinálni.” (Zs./K.M.E./1931)*

A rontásnak az előzőnél is szélsőségesebb változata az, amikor alapjául a „pars pro toto” elvét alkalmazó mágia szolgál. Mindig ellenséges érzület motiválja. Exkrementumok, vér, köpés és nyál, köröm és hajszál, lábnyom használható fel a rontás érdekében.

A halottal való megrontás ritka, mert ez esetben a rontás halálos kimenettelű, visszafordíthatatlan/feloldhatatlan. (Ha például egy halott száját megdörzsölik egy szelet kenyérral, amelyet aztán egy italos embernek adnak, az vagy leszokik az italozásról, vagy meghal alkoholfogyasztás közben/után.)

A **ráböjtölés** hasonlóan végzetes célzatú rontó eljárás, amelynek szellemi vezetőjének – a közvélemény szerint – nem kell feltétlenül a román papnak lennie. Általában asszonyok végzik, időtartama változatos (3–6–7–9–11 hét), menete pedig kisebb eltérésekkel azonos: végzője nem fogyaszt sem ételt, sem italt, vagy ha igen, akkor valami speciálisan „böjtöset” (növényi alapanyagú ételt, vizet). A naplemente (esetleg valamely csillagkép feltűnése az égen) és a napfelkelte, vagy az éjféle és a déli tizenkét óra által jelzett időkeret határolja be a kedden, szerdán vagy/és pénteken végzett cselekvést. Két céllal is alkalmazzzák: igazságot szolgáltatni (megbüntetni valamely kárt okozó személyt), de rátoríthat az ártatlan emberi életre is.

*„Vannak úgy, hogy összeállnak ötön-haton, és tartanak böjtöt együtt, s akkor asszonygák, hogy az sikerül. Mer hogyha például kell tartson ő böjtöt hét hétig, hét hétre egy-egy napot, akkor összeül hét asszony és az egy nap alatt megtartja a böjtöt, és akkor minden jó. Nekem mesélte Udvarhelyről egy asszony, hogy tartottak böjtöt hárman. Úgy hogy három hétbe tellett vóna, me kilenc hét van. És az asszony fogyott, fogyott. Beteg vót, ment Zilajra, jött vissza, nem, semmi. S az egyik asszony ment a szomszédjához. – Mit csinálisz? – Hát – asszonya – itt, imádkozok. – Na, hoztam neked – asszonya – égy kis kóstolót. – Nem eszek, mer’ máma böjtölök. – Há, kire böjtölsz? – Há, segítek ennek és ennek. – Te – asszonya – hát meg akarjátok ölni azt az asszonyt? – Hát – asszonya – nekem nem mondta, hogy kire tartja a böjtöt, csak hogy tartsak böjtöt. Evett az öregasszony, és a böjt nem érvényesült. Meggyógyult. Böjtöléssel el lehet érní, hogy megbetegedjen; meg is halhat.” (Zs./K.M.E./1931)*

A felsorolt három rontó eljárás mellett nagyon elterjedt és gyakran alkalmazott a **szerelmi varázslás**. Általában a legény megérettéről beszélnek (fekete tyúk húsával, menstruációs vérrel), de nem ritka a haj és szőr hasznosítása sem. E rontó eljárás néha imával és böjtlettel is társul, amelyet leánya életének rendezése érdekében az anya is betart. Ha leányt akarnak megrontani, akkor a fiú anyja/nagyanyja végezteti/végzi a rontó cselekvést.

Legtöbb esetben úgy történik, hogy idős, tudós asszony vagy boszorkány tanácsát és gyakorlati segítségét kérik. Amennyiben sikerrel jár az eljárás – a közvélemény szerint – a házasság nem lesz szerencsés.

Rontó szerelmi varázslásnak tekinthető az az eljárás, amikor a leányt/fiút megakadályozzák párkapcsolataik kiteljesítésében. Ilyenkor nem képesek házasságot kötni, és gyakran fordulnak román paphoz segítségért. Olykor a házasságot is tönkre lehet tenni a lakodalom alkalmával végzett titkos rítussal (például fekete cérna befűzése a menyasszony ruhájába).

A **mantikus szokások** pusztá jósló cselekvések, amelyek az emberélet fordulópontjain jelentkeznek, és kizárólag az egyén/család életében bekövetkezett változásokat érintik. A szilágysági közösségekben a születendő gyermek nemére és számára, a férjhezmenés idejére és a házasság minőségére, az anyagi helyzetre, a halál előrelátható idejére és okára kérdeznek rá. Az igényelt specialisták kártyavetők, tenyérjósok, kávézaccjósok, asztaltáncoltatók és halottidézők. Specialistához csak súlyos/fontos ügy érdekében fordulnak (anyagi kár okozójának megtudakolása, beteg gyermek jövőjének ki-fürkészése, megölt férfi gyilkosainak kiderítése, rontás milyenségének és kimenetelének felfedése).

Az egyénileg végzett jóslások különböző célúak és jellegűek. Gyakorlati az analógián alapuló jóslások (gyermek nemének és számának megjóslása gyűrű segítségével, férj jóslás cédula segítségével, böjtöléssel, gombócfőzéssel és gyufával), valamint az álmok és az előjelek értelmezése. A hétköznaphoz tartozó jóslásokat többnyire a családi élet eseményei aktivizálják, vagy az esetlegesen előforduló vándor cigányasszony.

Az év során általában a férj jósló jeles napok emelkednek ki, melyeknek szórakoztató funkciójuk az elsődleges. Hasonló szerepük van a fiatal lányok körében elterjedt tüsszentés és csuklás időpontját értelmező naptáraknak.

Ezen eljárások mellett a hiedelemanyag szerves részét képezik a **mágikus tárgyak**: „kagylóbíkasó”, lánc, kötél, sulyok, mágikus könyv. Ezek a tárgyak helyzet, cél függvényében védelmet nyújthatnak, árthatnak, növelhetik a mágikus rítus végzőjének erejét, vagy befolyásolhatják annak a személynek testi és lelki állapotát, akire irányul a cselekvés.

*„Ilus nénédek a házok után lakott égy Apai Ágnis nevezetű asszony. Ahun most lakik. Há, ott vót égy olyan világi nő, lakott ottan annál az Ágnis néninél. És eztet a Pop Juányát, aki itt lakik a Rónai útnál, ez a tárőništa (kisgazdapárti) vezér, ez járt ahhoz a leányho, ahhoz az asszonhoz oda. Na és az, osztán mondták, hogy aztat megrontotta, és támadta meg az utcán az ördög. Ordított, há hogyne, még apád is szegíny feje kiment az utcára, hogy öltik meg az utcán, de nem vót senki, csak ű úgy kípzelődött. S akkor osztán kellezett fűzzön hét, olyan kagylóbíkasót. Is azt hurcolta a nyakába. Valaki azt ajánlotta neki, hogy ne fogja meg a babona.” (Zs./S.P./1934)*



A tárgyak megszerzéséről, birtoklási feltételeikről és erejük eredetéről egyik adatközlő sem számolt be. Olykor egy egyszerű használati tárgy is mágiikus erejű lehet (sulyok segítségével árpa learatása) személy, hely, idő, mód és cél függvényében.

Az adatközlők ismeretanyagának szövegösszefüggéseiből bizonyos **időpontokra** és **helyekre**<sup>14</sup> vonatkozó adatokat lehetett elvonatkoztatni. Ezekből egy horizontális térszerkezet rajzolódik ki. A kettős tagolású tér egy emberi és egy természetfeletti térfélből áll, de a földrajzi koordináták néha egybeesnek:

*„...van egy ördög fönt, Somlyó mellett, a hegyekbe, a faluba, és odajár az ördöghöz (...) az öregasszony is ott lakik fent a hegyekben.”* (Zs./K.F.G./1944)

A fent – lent oppozíció a keresztény menny – pokol rétegzettségére utalhat, de valójában a földrajzi koordináták keretében elérhető a másik térfél, kapcsolatba lehet kerülni lakóival. A hídon például fekete macska alakjában a gonosszal lehet találkozni, a réten nagy, fehér alakban megjelenő kísértettel, az erdőben az ördög térít le a helyes útról, az útkereszteződések optimális helyei a rontó hatalmaknak, maga a ház (tűzhelye, sarka, küszöbe) pedig érdekes kapcsolatteremtő hely. A vázolt topográfia kiegészítője az időpontokra vonatkozó ismeretanyag:

*„...pont tizenkét órára érkezett oda, mer tizenkét órakor – azt mondták a régiek –, hogy tizenkét órakor van hatása a rontásnak.”* (Zs./S.Sz.II./1936); vagy: *„...nappal is vitte az ördög, de leginkább éjszaka viszi.”* (Zs./Sz.J./1921)

A beszélgetések során gyakran releválódott helyszínek és időpontok védekező-elhárító mágiára, illetve tilalmakra vonatkozó adatokat tartalmaznak:

*„...há, rígen nem mentek az asszonyok, ha szültek, nem mentek hat hétig ki a kútra (...) Zavaros lesz a kút vize, azt mondták.”* (Zs./S.Sz.II./1936); vagy *„...Bársannak az anyósa, Maria néni, na az csinált valami vizet, hogy osztán öntsék el az útkereszteződésnél...”* (Zs./S.Sz.II./1936)

A két vizsgált közösség ambivalens módon viszonyul e tudáshoz:

*„Tartották ezeket a bábalelte babonaságokat, de eztet, hogy bebizonyítsa valaki, hogy ez, hogy ez igaz vót, ez...”* (Zs./S.P./1934)

Hasonló véleményt nem egy adatközlő magatartása tükrözött, de ennek ellenére e közösségekben helyet kapnak a hiedelemleányok, vagy legalábbis

az őket éltető szövegek, és mindennapjaik része a mágia különböző formáinak a gyakorlása.

Az idősebb korosztály képviselőinek ismeretanyaga gazdagabb, a fiataloké töredékesebb, tükrözik a szövegekre emlékezés szociális meghatározottságát.<sup>15</sup>

A fiatalabb adatközlők hozzáállását a rációra való törekvés jellemzi. A démonikus, absztrakt hiedelemlényekről kevés információt tartalmazó történetet ismertettek. Számukra fontosabb és valóságosabb a természetfeletti erővel rendelkezőnek tartott ember. Az „emberibb” hiedelemlényekkel való viszonyban jelen van olykor a félelem és a rettegés – ezek tevékenységétől is tartani kell, cselekedeteiket titokzatosság jellemzi –, de a kapcsolatok közvetlensége, a segítségkérés milyensége, a problémahelyzetek együttesen való átélése esetenként jó ismerőssé változtathatja őket.

A természetfeletti lényekhez fűződő hiedelmek ma kizárólag idős adatközlők által ismertek. A lidércről három, a tüzes emberről kettő, és a szépasszonyokról egyetlen kerek epikus történet számol be. A három gyűjtött történet viszont tartalmazza a lidérc meghatározó jegyeit: fekete tyúk tojásából emberi kar alatt kikelt csirke, aki teljesíti a gazda kívánságait, de a tőle való megszabadulás nehezen kivitelezhető feladat.

*„Látni nem láttam, csak hallottam, hogy beszélgették. Felsőszopron történt, egy bácsi kötött lidércet. Hát az úgy vót, hogy – nem tom pontosan, hogy, me nem láttam, csak hallottam – hát tojást fogott a hónya alatt, osztán vigyázott, még a hónya alatt kötötte ki. Egy kiscsirkét. Abból lett a lidérc. Fekete. Fekete csirke lett belőle. Kikötötte kíváncsiságtúl, hogy lássa, hogy milyen hatással lesznek. Csak osztán hasznát is vette, mert ami szükség vót, mindig a lidérc hozott neki. Csak osztán úgy kellett, hogy táplálja, hogy – amikor evett – az első kanál ételt le kell dobja, hogy az a lidércé vót, vagy ha vizet is ivott, az első korty vizet is neki kellett adja. Előfordult, hogy szénakaszáláskor – nyáron – megszomjazott. Fenn vót a boglya tetején, és akkor mondta, hogy nyújtsanak neki fel egy kancsóba vizet. És ahogy felnyújtották neki a vizet a hosszúnyelű villán, elfeledkezett, hogy öntsön le a lidércnek is vizet. S akkor az lehajította a boglya tetejéről. De nem látja senki, csak az, akié. Jót is cselekszik, meg rosszat is. Mindig a gazdája parancsait teljesítette. Az embert ösmertem. Z.L.-t ösmertem, úrúla szól a történet. Aki tartotta, az parancsolt neki. Akármit mondott, csak túl a vizen, akármilyen folyóvizén, ha túlkütte a vizen, onnét nem tudott hozni, mert a vizen nem tudott menni. Nem vót ereje, hogy hát elküldi Rónára, és hozzon neki ezt vagy azt, onnét nem tud. Aztán eltűnt, mert Szatmáron el akart... szóval megunta, s elvitte Szatmárra, hogy tegye le. Letette a Szamos partjára bekötve egy... egy női piros fejrevaló kendőbe. Így, így magyarázta ű. És akkor valaki észrevette. De olyan vót az izé, hogyha ű aztat... meg akart túle szabadulni, oda letette, neki nem szabad lett vóna vissza se nézzen. S aki észrevette, hogy... s akkor kiátott neki,*

*hogy hát leejtett egy csomagot. És akkó visszafordult, s akkor mire ű hazament, a lidérc is ott vót. Aztán, hogy hogy szabadult meg tőle, ezt nem tudom. Me mán amikor én is ösmertem, mán öregember vót. Mán akkor nem vót neki a lidérc.” (Zs./Cz.S./1917)*

Alakja kettős értékű: hasznossága mellett néha kellemetlen a jelenléte/birtoklása.

A tüzes ember két hiedelemszövegben fordul elő, és határozottan negatív szerepkörű. Cselekedeteivel ijedtségben tartja az embert. Egyik esetben az ördög alakjához közelíthető (élettelen fényjelenség, amely eltűnik és láncsörgést hallat), a másik esetben a kísértetéhez, mert fekete gyászkocsi égő gyertyáiként jelentkezik (a gyászkocsit nem húzza ló).

A szépasszonyokról gyűjtött történet arról számol be, hogyan csalták el, táncoltatták meg és csapták be az adatközlő nagyapját e hiedelemlények.

Hangsúlyosan érzékelhető volt az a tény, hogy az idősebb városi adatközlők közül öt<sup>16</sup> nem zsidói születésű. Egy archaikusabb kultúrájú közösség valamikori tagjaiként gazdagabb hiedelemanyaggal rendelkeztek. Így a Zsidón gyűjtött hiedelemtörténetek tartalma (részben) implikálja a várostól kisebb távolságra lévő magyar falvak néphitét is. Az ún. „bevándorlók” az emberélet során előforduló problémahelyzetekben gyakrabban éltek irracionális megoldási lehetőségekkel. Ennek következtében nagyrészt valós, tapasztalati élményeket közvetítő hiedelemszövegeket konstruáltak meg. Ugyanakkor a zsidói hiedelemrendszerből már kivesszett/átminősült hiedelemalakokról is ők nyújtottak információkat. A különböző beszédhelyzetek során aktivizálták a többi jelenlévő hiedelemtudását, és ha olykor töredékes formában is, de gazdagodott a szöveganyag, a motívumbázis.

Annak ellenére, hogy nem kevés az álhiedelemtörténetek<sup>17</sup> száma, amelyek jellemzője, hogy „a hiedelemrendszerben érvényesnek és igaznak tartott elemek alkalmazásán keresztül fejtik ki az adatközlők hitelenségüket”<sup>18</sup>, a hiedelmek jelen vannak az élet különböző területein. A szövegkorpusz alapján kikövetkeztethővé váltak azok a helyzetek és körülmények, amelyek éltetik őket: a születés, a férjhezmenés, a betegség, a halál, a szociális élet eseményei (pletyka, veszekedés), az anyagi helyzet (kár, kincs, szegénység, szerencse, szerencsétlenség), az állattartás, a földművelés és az időjárás. Ezekben a közösségekben (is) az egyéni és nembeli kiszolgáltatottságot, a létezés abszurdnak érzékelt fordulópontjait igyekeznek az emberek ellensúlyozni mágiikus-vallásos magatartásukkal. Stabilitásra törekednek. Természetesen a világ változása, a környezet – módosító erőként – a hagyományozott hiedelemanyagban változásokat idéz elő, sőt új hiedelmeket szülhet.

Létezik tehát olyan emberi állapot, amelyben hiedelmek befolyásolják gondolkodásunkat, érzelmeinket, s ennek következményei vannak az egyéni és közösségi életben. A gyűjtés során szerveződött epikus konstrukciók nem annyira explicit és tudatosan átgondolt, mint inkább implicit és érzelmileg

megélt próbálkozásokról vallanak, amelyek alapján az egyes individuumok értelmezik saját tapasztalataikat és szervezik viselkedésüket. Hiteles tudás hordozói, amelynek segítségével az életet szükségszerűen élni kell, lehet. A szöveganyag szubjektív emberi választásokként mutatja be a strukturált világon belüli élet velejáróit. A mindennapok realitásának sajátos szemléletét példázva, funkcionálisan kiegészítik és kijavítják a hétköznapi (elfogadó és alkalmazkodó magatartást feltételező), a tudományos (szkeptícizmussal jellemezhető) és az esztétikai (a látszat és az illúzió tudatos megteremtésével/vállalásával körvonalazódó) szemléletet. Tényleges valóságként tételeződve hiteles élményeket és azok magyarázatát ötvözik. Létmagyarázó funkciójuk társadalomformáló ereje a valláséhoz hasonló. A vallás nem határozza meg a hiedelemrendszer egészét, de esetenként érvényesül egy magyarázó és bizonyító funkciója. Tudati jelenségek sorozata sejthető a háttérben. A szorongások enyhítésében, félelmek csillapításában hangsúlyos szerepet játszanak. Társadalmi funkciójuk nyilvánvaló. A valódi tudás, a tudatos tervezés és a hiedelem pozitív visszacsatolással erősíti egymást. Félelmek, vágyak és remények figyelembevételével érvényes tudássá, élmény-és ismeretmóddá változik a hiedelem.

## 2. REPRESENTATÍV HIEDELEMALAKOK

### 2.1. A román pap Zsibó hiedelemrendszerében

Zsibó vegyes lakosságú közösség. Nem csupán kétnyelvűség, hanem ketős kultúra is jellemzi. A két népesebb etnikai csoport (magyar és román) együttélése és a kapcsolatok mennyisége, milyensége meghatározza a kulturális hatásokat.

A szórványban élő magyar etnikai közösség kulturális modellje a román hatások nagy számát mutatja, de az endogén kultúra asszimilációs képessége még működik. A kultúra szerkezete ugyan a többségi lakosság kultúrája szerint esetenként átrendeződik, de az endogén kultúra bizonyos – elődökkel való identifikációt szolgáló – elemeit őrzi<sup>19</sup>. Ezek az etnikai identitás nyilvánításának eszközeiként működnek.

Az ortodox román környezetben élő református magyarság átvette a román pap hiedelemköréhez tartozó hiedelmeket és hiedelemcselekvéseket. Ezek mögött az ortodox vallás<sup>20</sup> doktrínarendszere húzódik meg. A protestáns közösség saját hiedelmeinek csak egy kis részét tartja a vallás, a hit körébe tartozónak, éppen azért, mert a mágikus eljárásokat, a gyógyításokat, a jóslásokat az ortodox lelkész hatáskörébe vitte át. Saját felekezeti hovatartozásuk nem tett lehetővé más megoldást.

*„A románok, űk vallásosabbak, mint mik. űk vallásosabbak, s a románok, azok... azok nagyon hisznek. S a román papok foglalkoznak vele.*

*Például katolikus paphoz hiába megy az ember. Hiába megy. Vagy református paphoz, nincs mit keresni. Az, az más vallás.” (Zs./K.M.E./1931)*

Amennyiben babonának tekintünk minden olyan nézetet, amelynek nincs jogosultsága bizonyos vallásban, érdekes jelenséggel szembesülhetünk. A magyar református vallásban a földet szorongató démonvilág reálisának nézete érvénytelen. Tehát minden erre vonatkozó aktív magatartást feltételező mágikus rítus kizárt. Ellenben az ortodox egyházi dogmarendszer érvényesíti az előbbi nézetet.

*„În zilele acestui sfârșit de mileniu, când mîntea omului, blagoslovită de harul dumnezeiesc, a ajuns la adevărate culmi – chiar azi – la două mii de ani după ce Domnul nostru Isus Hristos a dat lege împotriva obiceiurilor diavolești a tot felul de farmece, descântece și vrăjitorii, încă se mai întîlnesc, nu rareori, la sate și orașe – bărbați și femei, bătrâni și tineri – care mai folosesc aceste obiceiuri. (...) Punctul de plecare a acestor practici fiind pactul între omul liber și diavol, prin care omul liber acceptă conștient despotismul demonic în schimbul unor satisfacții trecătoare. Toate căștile, care arată aceste practici, recunosc, că prin mijlocirea unor semne și cuvinte, omul are posibilitatea de a invoca spiritul rău. (...) Formele apariției demonice sunt nenumărate, grupându-se după recunoașterea senzorială, după aparență umană sau animală, ori ca obiect divers, cuvinte, zgomote, mirosuri.” (Acatist la vreme de necaz și de ispită, 1998) [Ezredvégünk napjaiban, amikor az emberi értelem, megáldva az isteni kegyelem által valóságos csúcsokat ért el – épp ma – kétezer évvel miután Jézus Krisztus Urunk törvényt szabott az ördögi szokások, varázslatok és boszorkányságok ellen, még mindig találhatók, s nem ritkán, falvakon és városokban – férfiak és nők, idősek és fiatalok –, akik élnek ezen eljárásokkal. (...) Ezeknek a démonikus praktikáknak a kiindulópontja a szabadakaratú ember és az ördög közötti szövetség, melynek értelmében a szabadakaratú ember tudatosan elfogadja a démonikus despotizmust/önkénteskedést, bizonyos mulandó ellenszolgáltatások érdekében. Minden könyv, amely foglalkozik ezekkel az eljárásokkal, elismeri, hogy bizonyos jelek és szavak által az embernek lehetősége van a gonosz/ártó szellemek megidézésére. (...) A démon megjelenési formái megszámlálhatatlanok; az érzékszervi felismerés szerint csoportosítva őket: emberi vagy állati megjelenési forma, esetleg különböző tárgyak, szavak, zörejek, szagok. (Litánia baj és kísértés idején)]*

E terület teoretikus és praktikus tudomásulvétele, valamint a vele való bensőséges foglalkozás köti össze a vallást és a mágiát. Ilyen értelemben az ortodox lelkész mágikus ember (homo divinus). A misztikus teológia<sup>21</sup> és a teurgia<sup>22</sup> az ortodoxiában egymás mellett létezik. A vallásos meghatottság, a vallásos élmény és áhítat intuitív jellemzői olykor nem zárják ki a gyakorlati-

mágikus határjelenségeket. Az aktív magatartást feltételező mágia egyik formájaként a teurgia jelen esetben a démonokra vonatkozik, azaz főként a rossz szellemekre. Ezek megosztják az emberekkel az indulatokat és ösztönöket, szolgálatára vannak a megidéző mágusnak. Megidézésükkel kapcsolatban a közhiedelem fontosnak tartja a rituális előírások betartását: a titkos név, a megidézésre alkalmas időpont és hely, a megszólítás módozatának (ráolvasás) és a démon képességeinek ismeretében<sup>23</sup>. A magyar/román közösségben a rossz/ártó szellemeket az ördögsereggel azonosították. Az ördög pedig megidézés nélkül is megkörnyékezi a jámbor embert. Igyekszik lelkét megkaparintani, az ezredvég közeledtére való tekintettel.

*„Se poate manifesta în diferite forme. Probabil. Acum Satana știe că mai are puțin și va fi legat. Și sigur, că își acaparează cât mai mulți oameni. O ultimă încercare, da.” (Zs./I./1950) [Különböző alakban nyilvánulhat meg. Most a sátán tudja, hogy kevés ideje van és meg lesz kötve. Persze minél több embert meg akar magának szerezni. Egy utolsó kísérlet, igen.]*

Kicsi a távolság a román jámbor vallásosság és a magyar népi hitvilág között. (A magyar közösség esetében a „hit” nem religiózus értelemben veendő. Konkrét társadalmi kontextusra utaló, élő rendszerre vonatkozó kategória a néphit.) A román hivatalos egyházi lény így kerülhetett be a magyar hiedelemvilág alakjai közé. Annak ellenére, hogy ártó hatalmakkal fenntartott kapcsolatokat is sejtene tevékenysége mögött, a román paphoz való fordulás szokásának átvétele a román közösség tagjaitól pszichológiailag hatásos. A cselekményt elvégzőnek reményt ad arra, hogy egy kilátástalan helyzetből mégis van kiút, s ő a maga részéről mindent megtett, hogy sorsa jobbra forduljon.

A zsidói közösségben, hasonlóan más vidékeken élő közösségekhez, a román pap fogalma olyan ortodox lelkészt jelöl, aki mágikus jellegű tevékenységet folytat. A köztudatban az él, hogy a román papok többsége foglalkozik mágikus jellegű tevékenységgel, de a fehér és fekete mágia alkalmazását illetően eltérnek az arányok. Meghatározó kritérium a pap családi állapota.

A családos román pap a gyógyító, segítő szerepkörön ritkán lép túl, mert veszélyes számára a fekete mágia gyakorlása. A közhiedelem szerint, rontó tevékenységének következtében saját maga és családja károsulhat anyagilag és szellemileg. Ritkán fordul elő, hogy családos román pap büntetlenül híres rontó legyen (anyagi csőd, alkoholizmus, örület, halál). Szolgáltatásaiért pénzt fogad el, *„...de dollárt is vigyél neki!”* (Zs./Cs.M./1954), néha nem is keveset.

A pénzért cselekvő román pap a hiedelemszövegekből kiszűrhető információk alapján fizikai tulajdonságaival is elüt környezetétől: mélyen ülő, tüzes szempár, magas homlok, dús, sötét haj, bozontos/rendezetlen szakáll,

magas termet. Azok, akik az alvilág erőit is képesek megmozgatni, hasonulnak azokhoz. Így például a római lelkészeiről nemcsak hívei, de zsidói kollégája is azt állítja, hogy ördögi arcvonásai vannak. Ezt a jelenséget azzal magyarázzák, hogy a kapcsolatteremtés és -fenntartás fájdalmas, kinnal jár, ez látzik meg a pap vonásain.

Azok, akik a fehér mágia körébe tartozó cselekvéseik által váltak híressé, nem kérnek pénzt:

*„Amit gondolja az ember, hogy ad. Van, amikor nem is veszik el a pénzt, mer aszongyák, hogy egyszer lássa, hogy csinált valamit, vagy nem. S akkor osztán, ha akarsz vinni neki, viszel, ha nem akarsz, nem.”*  
(Zs./K.M.E./1931)

A *călugăr*, azaz a szerzetes barát, szociális helyzetének függvényében hatékonyabb, de szerényebb személy. Szentnek tartják, aki önmegtartóztató életvitele folytán eredményesebb szolgáltatásokat nyújt. A róla kialakult kép öreg, őszhajú embernek, néha vak bölcsnek mutatja. Ritkán fogad el pénzt, többnyire élelemmel fizetnek a megsegítettek. Remeteszerű életmódja szintén kikezdhethetlen.

*„Azt egy pap se tudta vállalni. Egyik se vállalta. És Moldvából jöttek ezek a pópák. Azok jöttek le, kettő, akik egyáltalán húst nem ettek életükben, nem paráználkodtak, semmit. Érted? Na, azok tudták csak. S azok, arra mondják, hogy ezekből születnek a szentek. Mint, ahogy ez is mondta, ez a kucsói pap.”* (Zs./M.A./1964)

A terepen gyűjtött hiedelemanyag elemzésekor a hiedelemtartalmak, a motívumok skálája arra utalt, hogy e természetfeletti erővel felruházott ember az egyház keretében és a néphitben elfoglalt helyének köszönhetően egy átfedési szférát hozott létre a két etnikai csoport folklórájában. Ennek az állapotnak a kialakulását (részben) indokolja az ortodox vallás és a mágusi tevékenység kapcsolata, amennyiben a problémát teológiai szempontból közelítjük meg, hiszen a református lelkipásztor személyét egyáltalán nem, a katolikus plébanos böjtölő és misetartó tevékenységét pedig részben hozzák kapcsolatba a román pap tevékenységével. Ugyanis ennek az egyház keretén kívül eső szerepköre megegyezik a máguséval.<sup>24</sup>

### 2.1.1. A román pap szerepe a hitéletben

Az Isten szolgálaként felfogott papnak a tevékenysége a lelki vezetői szerepkörben ragadható meg. Tudását (ez esetben értelmiségi tudását), élettapasztalatát és bölcsességét tisztelik mindkét közösség tagjai. Rituális vonatkozású lelki gyakorlatai az ortodox doktrinák jegyében zajlanak, és ilyen körülmények között semmi kapcsolat nem áll fenn a magyar közösség tagjai

és a román pap között. Képességei és cselekvései strukturális hasonlóságot mutatnak a református lelkész és a katolikus plébános képességeivel és cselekedeteivel. Személyisége az ortodox hitközösség tagjainak mérvadó. Odafigyelő és meghallgató ember, törődik a lélek bajaival. Nyugalma, jóindulata, empátikus képessége bizalomkeltő. Kapcsolatteremtő képességeinek magyarázata emberséges viszonyulásmódjában keresendő. Akár ő keresi fel híveit, akár azok fordulnak hozzá, szükségleteikről képet alkot a beszélgetések során és minden esetet egyediként kezel. Szociális szerepe tehát fontos, kiemelt jellegű, és az eleve szükségszerű papi tevékenység körébe pozitív jelenségek tartoznak. L., zsidói román lelkész így vall erről:

*„Aici sunt mai multe puncte de vedere, care trebuie subliniate toate. Adică, mai întâi, preotu trebuie privit ca o persoană care este luată dintre oameni și pusă tot pentru oameni. Deci nu se pune problema unei distincții din punct de vedere al omului din preot, în sensul că el este superom sau are niște puteri supranaturale ascunse, și cu care să se joace de-a tot felu. Nu. Deci se pornește firesc de la noțiunea de om, dar care este ales dintre oameni...” [Itt több szempont érvényesül, és mindegyik kihangsúlyozandó. Azaz elsősorban a pap mint személy veendő figyelembe, aki az emberek közül van kiemelve és ugyanoda (ti. az emberek közé) van téve, az emberekért. Tehát nem tevődik fel a megkülönböztetés, miszerint a lelkész egy emberfeletti/felsőbbrendű ember vagy olyan ember, akinek rejtett természetfeletti ereje lenne, amelynek a segítségével mindennemű játékot űzhet. Nem. Tehát az ember fogalmából kell kiindulni, de olyan ember, aki az emberek közül ki van emelve.]*

Rétegzett szerepkörét ő maga vázolta röviden. Kitért az isteni kegyelemtől áthatott liturgiai tevékenységére – kihangsúlyozva annak lelki-erkölcsi vonatkozásait –, szociális tevékenységére – melyet karitatív jellegűnek minősített –, és összegzésként kihangsúlyozta, hogy „...deci din toate punctele de vedere” [...tehát minden szempontból] hajlandó és képes megsegíteni hitközösségének tagjait, és nemcsak azokat.

A pap által nyújtott segítség tanácsadásban, imára és gyógyásra való buzdításban merül ki. Családtagok vagy szomszédok közötti viszályok alkalmával mediátori szerepet vállal. Az anyagilag hátrányos helyzetű híveket felmenti az egyházi adózás alól és szeretetsomagokat állít/állíttat össze számukra; esetenként ingyenes orvosi ellátást eszközöl ki.

### 2.1.2. A román pap szolgáltatásai

Az ortodoxia mint misztikus rendszer képviselője gyakorlati-mágikus háttérjelenségek katalizátora. Sajátos szerepköre az emberélet során előforduló veszély és konfliktushelyzetek alkalmával kerül előtérbe. A magyar emberek román paphoz való fordulása szorosan összefügg a problémahelyze-



tekkel. Ilyenkor az ortodox vallás lelkészének papi tevékenysége kiegészül egy gyógyító-rontó, fehér és fekete mágusi szerepkörrel. Nem lehet ugyan klasszikus értelemben vett hiedelemlénynek tekinteni, de tulajdonságai és szolgáltatásai alapján besorolható a természetfeletti erővel rendelkező emberek sorába.

*„...În această concepție de a fi ales, adică e ales dintre oameni, dar ales de Dumnezeu. Preotu' – din acest punct de vedere al tainei hirotoniei – apare, ca un purtător al harului lui Dumnezeu. Deci el nu mai este un om simplu. (...) Problema modulii în care lucrează harul, rămâne o taină.” (L.) [Ebben a felfogásban, ti. hogy kiválasztott, azaz az emberek közül kiválasztott, de az Isten által. A pap a felszentelés szempontjából az isteni kegyelem hordozójaként jelenik meg. Tehát ő már nem egy egyszerű ember. (...)] Az isteni kegyelem hatása/működése azonban titok.]*

Rejtett tudás birtokosa, aki a kérelmek függvényében a vallás eszközeivel segít. Tudása hatalmat biztosít számára. Több beszédpartner kifejtette azon véleményét, miszerint:

*„...olyan imádságot mondatott el vele, amit ő addig sose hallott. A Românași-i pap ennek a rónai papnak a generációja, ezek tudják csak. S mit tudom én, hogy hány évnek kell eltelnie, és akkor megint lesz egy generáció, aki tudja csinálni.” (Zs./S.I./1965) vagy „...van ilyen fekete Biblia, és ott vannak azok a részletek, s azokbul osztán ű imádkozik. Kikeresi, s imádkozik. Rosszat, jót.” (Zs./S.Sz.II./1936)*

A paphoz fordulók körében kialakult az a nézet, hogy a tudományszerzés meghatározott időközökben történik (33, 99 évenként) a teológiai tanulmányok keretében, és ezt egészítik ki a mágikus tárgyak. A megnevezett tárgyak: mágikus könyvek, amelyeknek megnevezése változatos: *pravilă* [imádságos könyv], *carte de blesteme* [átkok könyve], *nagy könyv, fekete Biblia*.

A zsidói közösségben (is) normához kötött, hogy milyen ügygel lehet vagy kell paphoz fordulni. Tiltás csupán a halálos kimenetelű fekete misére vonatkozik, de ennek ellenére – kár/bűn megtorlásaként minősítve – elterjedt jelenség.

A paphoz fordulás leggyakoribb oka: a lopás, a betegség és a szerelmi várázslás, de bármilyen más jellegű konfliktus- vagy problémahelyzet esetében román paphoz lehet fordulni.

Ha valakinek a háztatásából valami eltűnik (pénz, gazdasági eszköz, állat) a tolvaj kilétének megtudakolása érdekében felveszik a kapcsolatot a román pappal. Ilyenkor azt igénylik, hogy kiderítse a tettes személyét. Bőjtre és misére hivatkozva, néha a tettes maga fedi fel kilétét. Kevés azoknak a száma, akik csupán a kár megszűnéséért igénylik a pap segítségét, mert – a többség

– amennyiben ismerik a személyt, aki megkárosította őket, böjt- és imatartó tevékenységükkel a kár megtérítését, a kárt okozó ember szenvedését vagy elpusztítását célozzák meg.

A gyógyító román pap nyugtalanságot, ijedtséget, rontást, alkoholizmust orvosol, és az orvosok által gyógyíthatatlannak minősített betegeken is igyekszik segíteni. A papot általában megbízható emberek véleménye alapján választják ki. Maga a beteg, vagy annak közeli hozzátartozója fordul segítségért az ajánlott paphoz. Néha maga a papot ajánló személy kíséri el őket.

A családalapítási szándék megvalósítását gyakran nem a fiatalok kérelmezik, hanem valamelyik szülő, aki aggódik magányos gyermeke sorsa miatt. A szülők a vénlányág/agglegénység kiváltó okának a rontást tekintik. A rontás/megkötés feloldását kérik, és gyermekük minél korábbi házasságát. Fiatal lányok is fordulnak férjhezmenés céljából paphoz, aki az ajánlott böjt erejének növelése érdekében az anya segítségét is javasolja/kéri. Meddőség/magtalanság esetén is igénybe veszik a pap hatalmát. Hűtlenség és válás alkalmával pedig gyakori a mise legerősebb formájának az alkalmazása, amely halálos kimenetelű.

A pap által nyújtott segítség milyensége meghatározó, mivel a fehér és fekete mágusi tevékenység egyaránt segítségnek minősül a pap és a kérelmező értékrendjében, de érdekes vizsgálat tárgyává tenni a szenvedő vagy a megfigyelő fél álláspontját. Ugyanis a román lelkész segítőkészségét általában – aktivizálás esetén – jogosnak vélik a közösség tagjai, de alkalmanként egy ördögi folyamatnak tekintett fekete mágusi tevékenység más elbírálás alá esik.

Ambivalens alakját a gyűjtött szövegekből kiemelt tulajdonságok körvonalazzák:

ember		férfi
hatalma (van)		általános
tudománya	tanulja	mágikus könyv
tevékenysége	gyógyító	embert/állatot
	rontó	embert/állatot/nővényt
	jósló	

A román pappal szembeni viselkedésnek nincsenek szabályai. Ez arra enged következtetni, hogy nem mutat határozott karaktert és a pozitív funkciók mellett számos negatívát is betölthet. Az alakjára vonatkozó gazdag ismerethalmaz ellenére személyét és tevékenységét bizonyos értelemben homály fedi. A direkt információk megszerzésekor tapasztalt nehézségek a pap tudását jellemző ezoterikusságot hangsúlyozták (egyik adatközlő sem tudta pontosan meghatározni tevékenységmozzanatainak mindegyikét), de az ok- és kontextusrendszert rekonstruálni lehetett a hiedelemszövegek alapján.

A paphoz fordulás aktusa mögött ambivalens meggyőződés húzódik. Ennek értelmében a román pap Isten szolgája ugyan, de az alvilág kétes erőinek mozgatója is. Angyali és démonikus vonásokkal felruházott személy, akinek hatalmát tisztelik és félik, egyéni érdekeik függvényében pedig újra és újra aktivizálják. A bizalom hit kérdése: „...nem sikerül a római papnál, elmegy a bonci paphoz. Nem sikerül ottan, elmegy egy másikhoz.” (Zs./K.M.E./1931) Egyik román adatközlő megkérdőjelezte a római pap lelki tisztaságát:

*„Asta mă-ntreb și eu. Pentru că Dumnezeu vrea binele. De aia mi frică și cu popa din Rona, să nu lucreze cu cel rău.” (Zs./I./1950) [Ezt kérdeszem én is magamtól. Mert az isten a jót akarja. Azért félek a római paptól is, nehogy a gonosszal dolgozzon.]*

Magyarázata – félelmét illetően – így hangzott:

*„Păi, e un pericol, e ceva nepermis. Eu cel puțin am umblat, dar sânt convinsă, că a fost împotriva lui Dumnezeu. Și totuși oamenii merg. Da. Nu cunoșc adevărul. Dar numai la noi ortodoxii îi așa. Dar preotu' ortodox ajută și oameni catolici, reformați. Categoric. Nu se ține cont de religie sau, nici vorbă.” (Zs./I./1950) [Hát, veszély. Ez valami tiltott dolog. Én legalábbis jártam, de meg vagyok győződve, hogy Isten ellen való cselekedet volt. És mégis, az emberek mennek. Igen. Nem ismerik az igazságot. De csak nálunk, ortodoxoknál van így. De az ortodox lelkész segíti a katolikus, református embereket is. Kategorikusan. Nem veszi figyelembe a vallási hovatartozást vagy... szó se róla.]*

Elítélés és elismerés egymás mellett működik. A kérelmező személyiségének és a szolgáltatások minőségének függvényében a pap–gonosz kapcsolat újra és újra átértelmeződik. Egy – a román papokhoz gyakran járó – református asszony például a pap tevékenységét az ördöggel való harcként minősítette: „Hallásból, mondják, hogy a pap még az ördöggel is viaskodik” (Zs./S.Sz.Ir./1946) K.M.E. kihangsúlyozta a pap–ördög „cimbóralás”-t, de nem ítélte el: „...nem mindegyiknek adatik meg az a tehetség, hogy ilyesmit csináljanak.” (Zs./K.M.E./1931) Ő éppen ezért nem fél tőlük, hanem tiszteli őket.

A paphoz fordulás a kvázi-nyilvánosság jegyében zajlik: a rokonság, a barátok, alkalmanként a kérelmezőt szállító fuvaros tudja. Magának az aktusnak vallásos motíváltsága is van. A természetfeletti erők és az emberek között közvetítő, a szellemek világával kommunikáló román pap elsősorban Isten szolgája, akinek spirituális kapcsolatai biztosítják tevékenységének az eredményességét:

*„Én megkérdeztem a rónai papot, hogyha ő imádkozik, hogy tud feketemisét tartani. Azt mondta, hogy csak Isten akarata érvényesül. Ha Isten úgy akarja, meghal, ha nem, nem.” (Zs./M.E./1957)*

Maga a szolgálat tér- és idődimenziói a pap mediátori szerepét hangsúlyozzák. A kérelmezőket a paplakon (irodában) vagy a templomban fogadja. A nap bármelyik időpontjában hajlandó meghallgatni a hozzá fordulókat. A súlyos betegek hozzátartozói néha éjszaka is felkeresik, ilyenkor azonnal a templomba siet és imádkozik (egyedül vagy a családtaggal együtt).

*„Nehéz, körülményes volt az út, mikor bementünk már késő volt, és azt mondta, hogy baj van, s azért jöttünk. És azt mondta, hogy nagy baj van, s most jövünk ?!” (Zs./M.E./1957)*

A pap elbeszélget a kérelmezővel, így megszerzi a szükséges információkat, de egy-egy nagyobb tudású pap szemének megdörzsölésével például ún. „időutazásra”, telepatikus helycserére is képes. Megmondja a baj okát, a problémahelyzetben levő korát, nemét, lakhelyét, sőt lakberendezését is.

*„Ez a rónai pap, ennek vannak kollégái, én kettőt tudok, aki foglalkozik vele. De annyira, annyira benne van már, hogy mikor valaki mejen hozzá valamiért, hogy van valami szerencsétlenség, vagy baj a családba, mikor már bemegy a kapun akkor megmondja, hogy miért jött.” (Zs./K.M.E./1931)*

A kapcsolatteremtés fázisában a pap erejének bizonyítását szolgáló mozzanat is jelen lehet (megmutatja a kezén vagy homlokán megjelenő keresztet, látnoki képességeit bizonyítandó távoli helyeken lévő emberek tevékenységéről számol be).

Néha Bibliából jósol/néz: a kérelmező felüti a Bibliát kézzel/késsel, és az illető részt értelmezi.

*„...hogyha a Biblia bezáródik, mikor valakire, van mikor bezáródik a Biblia, akkor nem lehet. Akkor a papok nem tudnak semmit.” (Zs./M.Á./1964)*

Amenyiben vállalja az „ügyet”, böjtöt és misét ír elő.

Eddigi tevékenységét visszaidézve L., a zsidói román lelkész így minősít:

*„Sunt aspecte spirituale, dar care ies din sfera obișnuitului. Sunt aici o mulțime de lucruri care se-ntâmplă în chip practic, deși pe noi la școală nu ne-au învățat așa ceva. Deci din punct de vedere teoretic nu există o învățătuță anume. (...) În schimb, modul minunat în care lucrează Dumnezeu este aparte. Am întâlnit o serie de lucruri curioase.” [Szellemi*

*aspektusok, de amelyek túlmutatnak a megszokottság körén. Rengeteg dolog megtörténik gyakorlatilag, habár bennünket az iskolában nem oktattak ilyesmire, tehát elméleti szempontból nem létezik egy bizonyos tanítás. (...) Ellenben a mód, ahogyan az isteni kegyelem működik, egyedi. Egy egész sorozat érdekes dolgot ismertem meg.]*

Mágusi és papi tevékenysége szervesen kiegészíti egymást. Tapasztalatom szerint azok a legnagyobb erejűnek tartott papok, akik rontással és más kétes erkölcsű cselekedetekkel foglalkoznak (fekete mise, rábőjtölés). Az ördögimborai mivolta félelmetessé teszi alakját, de ugyanakkor hatékonyságát, képességeinek kiemelkedő jellegét is biztosítja. Egy nagyerejű paphoz messze helyről is ellátogatnak:

*„Tudják ezek a papok, román papok, ne filj, hogy hogy kell. A római, az tudja. A minap is Bihar megyei, Kolozs megyei, máramarosi kocsi állt a híd mellett.” (Zs./Cs.S.M./1930)*

Ugyanakkor a zsidói közösség tagjai sem sajnálják a fáradságot, és a szamosújvári, boncnyíresi, rohii, fűzesmikolai és alsóegregyi paphoz is elmennek segítségért. Az okokat illető vélemények megoszlanak. A titokzatosság, a cselekmény erejének a növelése, valamely pap már túlterhelt napirendje és főként nagyobb tudása határozza meg ezt a belső migrációt. Nem elhanyagolandó a távolító mechanizmus szerepe sem: a saját lakóterületén tevékenykedő pap személyében csak isten tiszta szolgáját akarja látni, aki *„nu lucrează cu dracu’ ” [nem dolgozik az ördöggel].*

A pap tevékenysége valójában mind gyógyítás, mind rontás esetén az imában és a bőjtölésben, valamint misék tartásában merül ki.

Mágikus vagy vallásos cselekmény az imádkozás? A templomi szertartások természetesen nem tartoznak a néprajzi vizsgálódások körébe, de az ima mint a lelki élet centruma a transzcendens erővel való kapcsolatteremtés egyik formája. Igaz ugyan, hogy a vallás istene a mágia személytelen erejéhez viszonyítva személyes erő, amelynek az ember magát aláveti, de rokon cselekvési rendszer a mágia, mint önmagában kényszerítőleg ható cselekvés. A lét alapvető problémáira és a speciális, konkrét részletproblémákra vonatkozó hiedelmek cselekvésben megnyilvánuló formái helyzettől és állapottól függően mágikusak vagy vallásosak. Lelki, vallási és szakrális motívációk munkálnak a népi értékrendben. Meghatározóak a magatartásformákra nézve, de a népi vallásosság nem azonosítható a dogmatikus egyházi vallással.<sup>25</sup>

Az imák tartalma többé-kevésbé azonos a különböző vallásúaknál, a külső formák azonban eltérnek. A szertartások jól kialakult szokásrend alapján mennek végbe, de a pap tiszteletben tartja a más felekezetűek „szociális áldozatformáját”<sup>26</sup>. Az ima céltudatossága a bőjtölés aktusával párhuzamosan érvényesül.

A böjtölés aktusának szellemi vezetője a pap. Ő szabja meg a böjt menetét, időtartamát, és a kijelölt napokon együtt imádkozik a kérelmezővel, valamint misét tart az ügy érdekében. A böjtölés és a ráböjtölés nem különbözik módszerében, csupán céljában: az első esetben fehér mágiával állunk szemben, a második esetében végzetes célzatú, rontó eljárással.

A hét bármelyik napján lehet böjtölni; a személytől<sup>27</sup> vagy a megoldandó problémától függ. Az időtartam változó (3–6–7–9–11 hét/hónap). Ha kevésbé súlyos ügyről van szó, a pap egy-egy napot jelöl ki – általában kedd vagy péntek –, ha nagy szerencsétlenséget kell ellensúlyozni vagy gyors hatást kívánnak, akkor egy héten akár három nap is „böjtös” lehet. Olyan esetről is beszámoltak, amikor negyven napig szigorú böjtöt tartottak. Az enyhe és a szigorú böjt megkülönböztetési kritériuma a fogyasztható étel/ital minősége és mennyisége. Főként beteg/gyenge emberek esetében a pap engedélyezi a déli tizenkét óra utáni mérsékelt étel- és italfogyasztást, esetleg csupán az édességtől, tésztaféléktől tiltja el a böjtöltőt. A zsbíói ortodox lelkész például kihangsúlyozta, hogy a böjtnek akkor van foganatja, ha alázatosan és jókedvűen tartja be a megfogadója. Ilyen értelemben böjtnek minősíthető a napi egy-két órás ételről való önkényes lemondás is. Az ima és a böjt, úgymond, a lélek ünnepei, amikor *„toată ziua e o sârbă toare”* [az egész nap egy ünnep].

A ráböjtölés ezzel szemben bizonyos értelemben felfogadás. A pap viszonyulása nem egyértelmű: bizonyos esetekben ő maga ajánlja fel kliensének ezt az eljárást, más esetekben lebeszéli a kérelmezőt a súlyos kimenetelű aktsusról:

*„A pap azt mondta: Gusztí, ez nem jó, hogy valakinek az életére törjünk, de én csinállok neked egy olyan misét, hogy az az illető jöjjön idővel el, vallja be neked a bűnét, ismerje el, hogy ő tette a motorinát a cefrédbe, és a károdát fizesse meg.”* (Zs./S.Sz.Ir./1946)

A ráböjtölést a fekete mise kérelmezésével együtt szokták alkalmazni. Szigorúságát az is bizonyítja, hogy az állatokat ilyenkor nem látják el, a házból semmit nem adnak ki, és az udvarra nem visznek be semmi. A böjt félbeszakítása veszélyes: „visszafordul” a végzőjére. Hasonló veszéllyel jár, ha ártatlan személyre tartják. A böjtöt egy személy, egy család is tarthatja, néha besegít egy-egy közeli rokon is.

A pap által tartott misék is különbözőek. A nappal tartott misék többnyire pozitív célzatúak, az éjszakai viszont erősebbnek tartott, kiátkozást, halált jelent.

A nappali misék alkalmával a pap imádkozva megy be a templomba, belép a szentélybe, ahol füzetben/lapon fel vannak jegyezve a kérelmezők. Felolvassa a neveket és a kérelemeket, majd közös ima következik. Kérésre imádkozik külön egy-egy személyért egyedül is, vagy valamelyik családdal. Ez esetben külön időpontot rögzítenek a találkozásra.

Az éjszakai misét Szent László–miséjének<sup>28</sup> is nevezik, amelyet kedd éjszaka tart a pap a templomban. Ilyenkor egyedül van, az emberek furcsa zörejeket, fényjelenségeket észlelnek kívülállókként. Néha hajnalig a templomban tartózkodik. Kevés ember vett részt ilyen jellegű miséken, csak akkor történt meg, ha valamely kérelmező ragaszkodott hozzá, vagy az együtt való imádkozás („*împreună lucrare*”) erejének megkettőzése érdekében történt. Háttal végzi a cselekvéseket és teljes szótlanúsággal. Három mise után – jellegétől függetlenül – érezhető a hatása: a beteg erősödik, a tolvaj jelentkezik/megtéríti a kárt, a bűnös nyugtalan/rohamosan romlik az egészségi állapota stb.

### 2.1.3. A román pap és más hiedelemalakok viszonya

Engesztelés és ellenőrzés törekvései egyesülnek a román pap ténykedésében. A vallás mint vallásosan egyenrangúakkal számol a démonokkal, és a pap teendők erkölcsi differenciálódása elmarad.

A varázslat nem feltételezi szükségképpen a rossz szellemekben való hitet<sup>29</sup>, így a román pap vallásos képzetekből levezethető cselekedetei babonás képzetekkel magyarázható varázslatokhoz hasonlíthatók. „Általános felfogás szerint egy vallásos rítusnak a végzője függést érez, illetve éreztet valamely felsőbb hatalommal (istenséggel) szemben és hódolva könyörög a segítségért; a varázsló ezzel ellentétben félelem és tisztelet nélkül hiszi, illetve kelti a hitet, hogy a sorsot, szellemeket, vagy isteneket szolgálatába tudja kényszeríteni és fenyegetéssel, formulákkal és i.t. próbálkozik náluk célt érni.”<sup>30</sup> A román pap önmagát mint Isten méltatlan szolgájának tekinti, és tevékenységének eredményességét az isteni kegyelem hatalmával indokolja/magyarázza, de kihangsúlyozza, hogy: „*Nu oricine poate fi preot. (...) asta presupune o viață de jertfă.*” (L.) [*Nem akárki lehet pap. (...) ez a szerepkör egy áldozatteli életet feltételez.*]

Kiválasztottságának biztos tudatában kéri a transzcendens hatalom segítségét. A szellem- és ördögűző tevékenységét tekintve pedig kényszerítő, fenyegető magatartást nyilvánít.

A vázolt hiedelemkör centrális alakjaként mintegy szintetizálja az 1.3. részben felsorolt hiedelemlények lényegi vonásait. Bővülő hiedelemköre első sorban a boszorkány, a gyógyító ember és a néző hiedelemkörét integrálja.

A *pap–boszorkány* viszonyrendszer sajátosságos. A rontó boszorkánnyal szemben a gyógyító/oldó román pap lép fel, de nem ritka eset, amikor egy rontást ellensúlyozó gyengébb boszorkány a paphoz irányítja a bajba jutottat. Egyesítik erejüket a cél érdekében, vagy a pap magára vállalja a boszorkány feladatait: old. Az oldó/rontó/jósló román pap a hagyományosan boszorkánynak tulajdonított személyiségjegyekkel nem rendelkezik ugyan, de amennyiben a boszorkányságot ideológiának és viselkedésnek tekintjük, e

két természetfeletti erővel rendelkező embernek közös hatalma és tevékenységzférája van.

A *gyógyító* ember alakja egyértelműen pozitív, a történetek elismerően szólnak tudományáról. Az emberi betegségek specialistái, az emberek segítői, és asszonyok [Berta néni (cigányasszony); Pali Gyuriné (magyar református asszony)]. Több hiedelemtörténet számol be a tevékenységükről: pántlikagiliszta elhajtása tökmaggal és ráolvasással, sárgaság gyógyítása verébürüléssel és borral, árpa learatása a szemről stb. A nemi elkülönüléssel, a gyógyítási módszert illetően vannak eltérések a gyógyító ember és a gyógyító román pap között. Képességeik és cselekvéseik strukturálisan hasonlóak. Ez utóbbi megszenteli a beteg testrészt, ráimádkozik, misét mond.

*„Plecăm de la acest hotar: medicină – credință, religie.” (Zs./L.) [Ettől a határvonalától indulunk: orvostudomány – vallás, hit.]*

A gyógyulásba, a gyógyítás sikerébe vetett hit fontos összetevője mindkét gyógyító tevékenységének.

A *néző* tudományszerzéséről számos utalás, történettöredék számol be. Ezt az emberfeletti erejű személyt minden esetben a város határán kívüli létezőként említették, és lakhelyül gyakran magyarul falvakat/városokat neveztek meg: Badacsony, Dabjon, Somlyó, Nagykároly. Általában rontást gyógyít (*visszacsinálja*); megmondja, ki a rontó, mivel rontották meg az egyént, és hogyan lehet feloldani. Egyesek halottakról is tudósítanak, időnként jóslásokba is bocsátkoznak. Tevékenységük határozottan pozitív, magatartásuk emberséges: *„Nem kell nékem a pized, csak úgy, ha használni fog.”* (Zs./Cs.L.M./1895)

A *néző* is irányítja a kérelmezőt ortodox paphoz (egy szilágysomlyói asszony következetesen a római paphoz irányítja az embereket), de a látnoki képességgel is megáldott román pap képes ellátni a *néző* feladatát.

A viselkedési események e csupasz mintái, amelyeket az elkülönített közösségben folytatott megfigyelésem alapján a kultúra egy részének tekintek, pszichológiai struktúrákból építkező rendszert eredményeznek. Tartalmazák mindazt, amit a hiedelemlényeknek tudniuk kell ahhoz, hogy a társadalom tagjai számára megfelelő módon tevékenykedhessenek.

Másságuk/hasonlóságuk a megfelelő módon való ténykedés függvényében hangsúlyozódik ki. Az átfedéseket az azonos attribútumoknak a megléte indokolja, de a román pap hiedelemkörének szintetizálására törekedő hiedelemképzetei egyre inkább dominánssá változtatják e hiedelemkört.



## 2.2. Boszorkány a kárászteleki hiedelemrendszerben

A boszorkány hiedelemköre lévén a magyar hiedelemvilág egyik leggazdagabb/legváltozatosabb területe, ezért eltekintek e hiedelemlény alakjának általános bemutatásától. Az élő személyt mutatom be, akinek a gyógyító és rontó tevékenység bizonyos vonásait tulajdonítják.

A Pócs Éva által feltételezett „sokoldalúan” használt lény a kárászteleki közösségben a boszorkány. „A boszorkányság koncepciója – mint Evans Pritchard írja az azandékkal kapcsolatban – természetes filozófiát nyújt, amellyel az ember és a szerencsétlenség közti viszony magyarázható, továbbá viselkedés-sztereotípiákkal szolgál ezekre az esetekre nézve.”<sup>31</sup> Ha figyelembe vesszük Iklódi András meghatározását<sup>32</sup> is Pócs Éva boszorkányértelmezésekor, levonhatóvá válik az a következtetés – ami erre a közösségre (is) érvényes –, hogy a 20. századi magyar falu tudatában változik a boszorkányfogalom, és ez feltételezhetően annak köszönhető, hogy több más hiedelemlény vonásait is magába olvasztotta. Így aztán a szilágysági tudatban is – a boszorkányság ideológia és viselkedés. Ez tehát egy szerep, amelyet vagy vállal valaki önként és állandóan, vagy a hagyományosan boszorkánynak tulajdonított személyiségegyekkel – és egyéb körülmények révén (vád során) – bárkire ráosztják.<sup>33</sup> Ez utóbbi esettel lehet találkozni Kárásztelken (is):

*„Egy vót itt a Nagy utcán, ott benn. M.A.L.-né...V. néni. Egy boszorkány.” (K./S.D.R./1932)*  
 vagy: „ – Gy.GY.-né?! – Igen./ – Ne hülyéskedj, az nem vót! – Mer azt mondták, hogy mind hívta oda M.-t, az unokáját, hogy adja által neki a boszorkányságot” (K./Sz.S.G./1932)

### 2.2.1. A boszorkány alakja

A hiedelmek kétféle ismerethalmazt tartalmaznak: jellemzik a boszorkány alakját, és meghatározzák a vele szembeni viselkedés szabályait.

Az emberek a hétköznapi élet különféle kritikus, balszerencsés helyzeteiért a boszorkányt teszik felelőssé, hajlamossá váltak, hogy bármilyen rendkívüli, szokatlan – a tudást és a hozzáértést meghaladó – eseményt/történetet a boszorkánynak tulajdonítsák. A boszorkánysággal gyanúsítottak két társadalmi csoportból kerülnek ki: nincstelen öregasszonyok és a társadalmi normáktól eltérő személyek (erkölcstelen, rosszindulatú vagy zárkózott/titkozatos egyének). Különleges képességekkel, természetfeletti hatalommal rendelkeznek, bárkinek kárt okozhatnak – tartja a néphit. E zártabb falusi környezetben többnyire magányosan működnek.

Gyakran rút külsejű (öreg, összenőtt szemöldökű), varázslatos erejű – elsősorban nő<sup>34</sup> – a boszorkány. Valójában a mindennapi élet problémáinak nagy részére megoldást kínáló személy:

ember	(általában) asszony/(ritkán) férfi	
farokkal születik		
hatalma van (általános)		
alakot ölt	ember (saját képében)	
	állat	macska (fekete)
		béka
		kutya
	szikra	
	kerék	
tudományát	tanulja	
	kapja (csak akkor halhat meg, ha átadta a tudományát)	
tevékenysége	ront általában	szerelmi varázslások
		tehén hasznának elvitele
		letéríti az embert a jó/helyes útról
		szemmelverés, igézés
		„hurcolja” az embert
	„visszacsinálja” a rontást	

A vele szembeni viselkedés szabályai:

<b>felismerése</b>	nem lehet felismerni	
	felismerése természetes úton	másnap beteg lesz
	lucaszékkel	
<b>távoltartása</b>	tárgy (lánc)/(mitikus)növény segítségével (fokhagyma)	

### 2.2.2. A boszorkány tevékenysége

A rontás minden fajtáját elsősorban a boszorkánynak tulajdonítják; a tehén megrontását, illetve a tejhaszon elvitelét, betegség vagy halál előidézését, a szerelmesek elhidegülését, illetve éjszakai nyugtalanságukat, a közlekedés akadályoztatását stb. A rontásnak mindezen eseteit egy-egy konkrét személyhez kapcsolják:

*„Hát, izé, nem emlékszik rá, mikor J.-t megrontotta vót ez a J.B. A testvéremet, a bátyámat.” (K./Sz.B.E./1955); „Ángyóm, ha ílne, az tudna sokat! Úrúla azt mondták, hogy ú, ú az ördögös, ú a rontó.” (K./Sz.I./1952), vagy: „Hát J. mesélte a szóľbe, hogy az öregasszony bántotta. A gyermeket./ – Melyik öregasszony?! – Hát mán a nagyanyja. Elvitte J.-nek a drótról az alsónadrágját. J.-t akarta megrontani.” (K./Sz.Ö./1953)*

A boszorkány gyógyító tevékenysége általában arra a helyzetre vonatkozik, amikor egy másik boszorkány/vagy saját maga által végzett rontás által keletkezett bajt igyekszik ellensúlyozni, illetve helyrehozni. A rontás úgynevezett „*viszacsinálásának*” módszereiről töredékes beszámolók vallanak, de elterjedtek azok a boszorkányt megidéző eljárások, amelyek révén a kár helyrehozására lehet kényszeríteni.

Tevékenysége jellegzetes időpontok köré csoportosul (kedd, péntek vagy általában éjjel).

Képességei közül legjellemzőbb az átalakulási képesség: kedve szerint ölt macska, béka, illetve kutya alakot.

Felismerése lucaszékkel történik ebben a közösségben is, amelynek elkészítéséről és használatáról, illetve annak következményeiről a „*szájhagyomány*” (K./S.I./1929) tudósít.

### 2.2.3. A boszorkány – ördög viszonyhálózat helyi sajátosságai

Helyi viszonylatban e hiedelemalak érdekes jellemzője, hogy főként az ördög szerepkörét integrálja:

*„Az ördög, hát aztat is inkább boszorkánynak mondták, nem ördögnek. Hát az ördög, ugye, az, az egy hagyományos szó – vagy, hogy leheszen mondani –, de inkább a boszorkányokra fogják rá, hóggy vótak abba a régi időbbe olyanok is, aszongya, hogy hát viszi a boszorkány. Nem az ördög, hanem a boszorkány.”* (K./S.I./1929)

A két fogalom által megnevezett hiedelemlény tevékenységkörének átfedéseit e katolikus közösségben a felekezeti hovatartozás is befolyásolja. Az ördögöt inkább tekintik „hivatalos” egyházi lénynek, amelynek – Isten ellenpólusaként – negatív szerepkör felel meg. Azért, hogy a hiedelemszerepeket (negatív hiedelemszerepköröket) minél inkább eltávolítsák az egyháztól, a kárászteleki néphitben az ördög funkcióját az emberi státushoz közelebbálló boszorkányra hárítják. Jó példa erre a térhasználatra vonatkozó szövegrészek is:

*„Elmentek, kimentek. Mikor túlmentek ezen a kárászteleki határon, ott nem bántották. Itt, itt, mert ide tartozott az, annak itt vót a hatása.”* (K./S.D.R./1932).

Mivel „a magyar népi kozmogónia nemigen rendelkezik adatokkal a világmindenség szerkezetére nézve”<sup>35</sup>, a néphit túlvilága lényegében a keresztény túlvilág. Ennek analógiájára feltételezhető az, hogy a kárászteleki emberek világmépét az egyházi tanok bizonyos mértékben „színezik”:

*„Azt mondják, hogy hát, hogy hát azt beszélük, hogy há pokol van, meg minden. Ígetik az embert. Nem igaz. Pokol annak van, aki Isten nélkül él. Itt van a földön, a pokol is, és a mennyország is. Mert, aki jól rendezi az életit, és olyan életet él, annak mennyországa van. Aki nem rendezi, annak pokol van. Annak pokol van. Úgy prédikálta O. pap is.” (K./M.Cs.I./1919)*

### 3. REPRESENTÁCIÓK INTERPRETÁCIÓJA

A hiedelemszövegek nem egyszerű visszatükrözései bizonyos szituációknak, nem pusztán felfedései mindannak, ami az adott szituációkban objektíve adott. Bizonyos értelemben a szövegszinten reprezentált szituációk megkonstruálásai. Az egyéni szempontok szerinti szelektálás következtében csupán egy lehetséges módon való reprezentációi a fentieknek/az előzőeknek. Ugyanannak, esetleg a hasonló szituációnak többféle reprezentációja is lehetséges. Ezek a partikuláris verziók nézőpontfüggőek. Azaz: ugyanazon személyt, élményt két vagy több adatközlő státusának, szerepének függvényében különbözőképpen jeleníti meg, értelmezi és értékeli. Ezeknek a konkrét szituációknak a partikuláris reprezentációiból általánosítás során csupán (lehetséges) alapvető tényállások következtethetők ki.

#### 3.1. A meg- és rekonstruálás problematikája.

##### **Egy református asszony kapcsolata az ortodoxiával**

*A mikor, hol, miért, ki és hogyan* mondta aspektusait az S.Sz.Ir.-rel folytatott beszélgetésem alapján mutatom be, s túl a szöveganyag verbális szerkezetének vizsgálatán, leírom azt a világot, amely a szövegekben megjelenik.

A beszélgetést 1997. április 25-én rögzítettem magnetofonnal, az adatközlő szülői házában nappalijában. A kommunikáció természetes volt, közvetlen kontaktuson alapuló. Közeli rokonom lévén közleményének átadásában a természetes eszközöket (mimika, gesztus) folyamatosan alkalmazta. Szerepváltás nem történt a beszélgetés során.

Az előadó/adatközlő – hétvége alkalmával – meglátogatta idős szüleit. Ez a szituáció megengedte a narrációt, mivel félrevonulva, nyugodt körülmények között beszélhettünk. A tárgyi kontextus otthonos volt mindkettőnk számára. Szívesen mondta el – rögzítés céljából – a történeteket, és összes nyelvi megnyilatkozása a téma felé gravitált (ti. román pappal/papokkal való kapcsolatai). A műfajban otthonosan mozgott, a már kialakított repertoárját adta elő. Kérdéseim csupán az előadás során megemlített, és általam nem ismert jelenség magyarozatát provokálták ki. Mint minden kommunikációs aktusnak, ennek is volt célja, mégpedig kettős. Az általam megfogalmazott kérdés teljesítése mellett fontosnak tartotta – életútjának forduló

pontjaihoz fűződő élményeinek beszámolójával – tudatosítani bennem, mint hallgatóban, a betegség szerepét az ember életében, és a gyógyító román pap jótékony szerepét. Román paphoz való fordulásának egyetlen oka ugyanis többszörös, súlyos megbetegedése volt.

(1) „I.-nek hívnak, ötvenegy éves asszony vagyok, akit harminckét éves koromban súlyos betegség ért. Kétszeres endokárditisz után egy tüdőembóliát csináltam, ami után kétszeres klinikai halált szenvedtem. Klinikai halálból életre keltettek, és a második klinikai halál után – amire emlékszem – az, hogy egy mély sírban feküdtem. Nagyon szűk, hosszú volt. Annak a végén egy kis mákszemnyi fény derengett és, amit úgy éreztem, hogy elérhetetlen. De ugyanakkor éreztem, hogy egy, két hatalmas kéz a sír mélyéről alólam elkezdi emelni. Amikor a felszínre értem – tehát volt egy félelem bennem, hogy soha nem fogok felszínre érni, de a kéz emelt, és mikor a felszínre értem -, olyan jó megkönnyebülés volt, hogy végre is nem történhet semmi veszélyesebb probléma velem. Ekkor az összesek, tehát ekkor tértem magamhoz, s azok akik az ágyam körül voltak mind kérdezősködtek, hogy ismerem-e őket. Természetes, mindenkit ismertem, de mindenkit fantomoknak néztem. Gyermekkoromban láttam egy filmet, aminek a neve volt: 'Fantomele din Spesard', és olyan fantomoknak láttam: egyik rózsaszínű, kék, zöld, melyik milyen színű volt, és csak olyan, lebegtek. S akkor erre még emlékszem. Tovább nem emlékszem semmire. Műtét után továbbra is többet voltam kómába, mint eszméletnél, és egy családtag javaslatára elvitték a pizsamám felső részét – mivel lábműtétem volt csak a felső részt használtam -, elvitték egy kolostorba. A rohiái kolostorba, amire misét tartottak. Mikor visszahozták, hát elég problémásan tudtam felvenni, mert a papnak az volt a kívánsága, hogy senki más ne tegye rá a kezét csak én, és vegyem fel. Mikor felvettem – nekem úgy tűnt, hogy nagyon kevés idő telt el –, amikor elkezdtem érezni, hogy tüzőn vagyok és égek. S olyan nagy szén, égő parazsakat éreztem a hátam alatt. Nagyon sokáig éreztem. Az orvosok összefutottak, mindenki. Most már nem tudták, hogy mit csináljanak, hogy; édesanyamat, aki mellett volt, kitették; mondták, hogyha meghalok, különösebb problémát ne csináljon másoknak, a többi betegnek. És hirtelen elhallgattam egy idő után, s nagyon mély álomba merültem. Amikor már felébredtem többet nem estem kómába. Még ültem három hónapot az intenzív osztályon. Tehát az állapot javult, inkább krízisállapotba estem. Egy pár nap után is éreztem, hogy a hátam alatt itt-ott még érzek egy-egy parazsat, ami még mindig úgy égeti a hátamat.”

(2) „Ugyancsak velem történt meg. Az embólia műtét után nagyon sokat betegeskedtem és a lakásban mindig hallottam a férjemet köhögni. Mindig olyan időpontban, amikor ő nem volt otthon. A hálószobában mindig köhögött. A férjem családja állandóan azzal a tudattal volt, hogy azért

hallom őt köhögni, mert idegileg ki vagyok merülve a nagy műtét és a két klinikai halál után, és mindent az idegkimerülésre tettem. Majd később ugyancsak az az illető – aki javasolta, hogy Rohiára menjünk el – mondta, hogy jó volna valamihez folyamodni. Majd édesanyám elment és misét fizettetett. Na igen. És mielőtt elment, mind hallottam köhögni, és saját magamat akartam meggyőzni arról, hogy ez a dolog tényleg nem igaz. S egy délután, amikor nem volt otthon és hallottam a lakásba köhögni, bementem a szobába, és magamat akartam lelkileg megnyugtatni, azt, hogy tényleg nem létezik ilyesmi. S mondtam hangos szóval, hogy: /Na, most miért félek, elvégre senki sincs a lakásban./ Mikor ki akartam fordulni a szobából, egy olyan erős köhögés a fülembbe, hogy még a lehelletet is éreztem. Erre annyira megijedtem, hogy a lakásba remegve ültem, amíg a férjem hazajött, majd este megkértem: hadjanak békémet, hadják meg az egészségemet, az életemet, ne törjön senki az életemre. Ekkor vált tényleg komoly problémává a férjem számára is a dolog, és akkor tehát paphoz fordultunk. Misét fizettünk, és édesanyám – tehát én kellett volna böjtöljek a kilenc hónapig, de mivel olyan beteg voltam –, édesanyám böjtölt értem kilenc hónapig. Minden kedden és pénteken. Olyan szigorú böjtölt, hogy hétfő estétől, amikor a hajnalcsillag feljön, tehát attól a perctől, egészen szerda reggelig, és csütörtökön estétől szombat reggelig semmit, még vizet sem. Se nem evett, se nem ivott, se a házból, ki nem adott semmit, sem bevétel nem volt a házba. Ilyen szigorú böjtöt rendelt a pap.”

(3) „Majd ugyanebbe az időszakba következett a szív műtétem, ami az embólia műtét után egy év és négy hónapra következett be. Ez idő alatt édesanyám tovább böjtölt a kilenc hónapig. S éjszaka – az orvos mikor elkészített a műtetre – nagyon féltém, mert egy szomszéd kórteremnek a betegje kedden volt műtve, és meghalt, s engemet is kedden műtötték. S a kedd nap nekem, szerintem babonásnak tünt akkor. Mondtam, hogy nem megyek kedden műteni, mer a Rothot is kedden műtötték és meghalt, és én is meghalok. Az orvos azt mondta, hogy nem vagyok teljesen elkészülve, másnap nem műtenek. Éjszaka, tizenkét órakor pontosan, hajszálpontosan, egy olyan kellemes hang szólt; tehát arra ébredtem, hogy egy kellemes hangot hallok, amelyik azt mondja: – Menj műteni. Sikerülni fog, mert édesanyád holnap, kedden, böjtöl érted. S ez olyan megnyugtató volt számomra, tovább újból lefeküdtem, tovább mélyen aludtam. Reggel, úgy mentem a műtetre, mintha legalábbis valami szórakozóhelyre mentem volna.”

(4) „Tulajdonképpen én a szamosújvári, niculai kolostorhoz közel lakom, tehát most Szamosújváron lakom. A környéken nagyon sok román pap van, aki ilyesmivel foglalkozik. Egy, Nyikulába, a kolostornál, vannak papok, akik miséznek, ugyanakkor Boncon – egy szomszéd falu –, ahová járnak az emberek miséztetni. De, hát nem csak miséznek. Ez a pap néz

nekiek. Nem tudom, Bibliából, könyvből, miből, tehát megjósolja nekiek azt, amiért mennek. Tehát, hogy esetleg rontás-e vagy mi az oka, amiért mennek. S ugyanakkor misét is, rendel elő böjtöt, ehhez hasonlót. Majd Petrești, magyarul Péterháza, ott is van egy pap, amelyik szinten ilyen misét tart. Hallásból tudom, hogy Nyikulába még fekete miséket is tartanak. De nem szívesen tartják a papok, mivel mindig azt mondják, hogy azért senki életére nem jó törni. Hanem inkább olyan módon oldják meg a dolgot, hogy mintsem fekete mise, hogy valaki meghaljon, akkor olyan misét tartanak, hogy az az illető a bűnét esetleg bevallja, és a kárt esetleg, ha kárt okozott valakinek, azt megtérítse; vagy pedig, hogyha valaki életére akar törni az az illető, aki csinált, azt úgy fordítsák vissza.”

(5) „Egy konkrét esetet szeretnék még elmondani. A férjemnek egyik munkatársa elmagyarázta, hogy ugyanebbe a faluba, Niculába, ahol ő lakik, nagyon sok ilyen szilvája volt fermentálva, tehát hordóba téve, cefre, ami következett a kifőzéshez, pálinkának. Amikor elvitte a pálinka főzőbe, ahogy főzték motorinaszaga volt, íze volt, és dühébe, az illető azt mondta, hogy megy a kolostorba és fekete misét fizetett, hogy az, aki csinálta haljon meg. Felment és megkérte a papot, hogy fekete misét csináljon, annak, aki esetleg ezt csinálta, ezt a kárt okozta neki. Fekete misét, hogy haljon meg. A pap azt mondta: – Guszti, ez nem jó, hogy valakinek az életére törjünk, de én csinállok neked egy olyan misét, hogy az az illető jöjjön idővel el, vallja be neked a bűnét, hogy ő tette a motorinát a cefrébe, és a károdat fizesse meg. Hát, telt-múlt az idő, de az illető eljött, mert nem tudott pihenni. Állandóan lelkiismeretfurdalása volt, állandóan beteg, ilyen idegállapota volt, nem tudott nyugodni. És kénytelen volt eljönni az emberhez, hogy elismerje a bűnét, hogy ő volt a tettes. És megkérdezte, hogy: – Amennyi cefréd vót, mennyi pálinkára számítottál, és én azt neked mind kifizetem. Tehát a károdat, és bocsáss meg, hogy ezt elkövettem. De irgységből, mivel neked több volt, mint nekem.”

(6) „Ugyancsak, Szamosújváron történt. A közlekedésrendészetnek a főnöke elvette a bonci ortodox papnak a hajtási engedélyét. A pap, minden ellenkezés nélkül odaadta a hajtási engedélyét, és annyit mondott a rendőrnek, hogy: – Parancsnok úr, én garantálom, hogy maga fogja nekem hazahozni a hajtási engedélyem. A parancsnok nem küldte fel Kolozsvárra rögtön a rendőrségre a hajtását, várt vele egy kicsit. De mi történt?! Már aznaptól nem tudott a rendőrpapnak sem aludni, nyugtalan volt állandóan, ez a probléma foglalkoztatta, és annyira, hogy egyáltalán nem tudott aludni, egy idegállapota volt. S fogta a hajtását és elvitte a papnak. Mikor megérkezett a paphoz, a pap annyit mondott neki: – Ugye megmondtam parancsnok úr, hogy maga lesz, aki visszahozza nekem a hajtásimat. És miért hozta vissza? – Azért, mert nem tudtam. Mondd meg őszintén, mit csináltál ellenem, nem tudtam pihenni, nem tudtam enni,

*nem tudtam aludni. Mit csináltál? Azt mondta: – Azt nem mondhatom meg, de ugye, hogy mondtam, hogy te fogod hazahozni nekem a hajtsimat.”*

(7) *„Egyesek mondják, ugyancsak hallásból tudom, hogy éjszaka miséznek. Ugyancsak egy pap ismerősöm elmagyarázta, hogy egy valakinek, beteg volt, s éjszakai misét kellett tartani. Tehát ezek a leghatásosabb misék, az éjszaka tizenkét órás misék. Tehát tizenkettőkor mennek és teljes sötétbe miséznek a papok a templomba. És elmondott annyit, hogy egy valakiért imádkozott a templomba éjszaka tizenkettőkor – de megtörténik úgy, hogy hajnal két, három, sőt négy óráig is misézik a pap a templomba –, és másnap jött a gyiáku, ahogy mondják a románoknál, az ortodoxoknál a deacu, jött, és mondta:*

*– Tiszteletes úr /suttog/, mit csinált, mert remegtek a templom ablakai, dübörögtek. Mi történt? Azt mondja: – Miséztem a templomba. Ennyit tudott mondani. Aztán, hogy milyen misét, és milyen textust használnak, azt nem tudom.”*

(8) *„Hallásból mondják, hogy a pap még az ördöggel is viaskodik. Olyan esetekben, amikor ilyen 'dezlegare de farmece'-misét csinál. Ilyen feloldás a varázslat alól. Nagy betegség, vagy csinálnak olyat, hogy lányok ne tudjanak férjhezmenni, vagy fiúk ne tudjanak megnősülni, vagy valakit valakihez hozzá akarnak adni és azért csinálják az ilyen varázslatot. S akkor esetleg valamilyen részről csak nem hajlandóak hozzáadni a lányt, s akkor csinálnak ilyen oldási misét, tehát, hogy feloldja a varázslat alól őket.*

*Nem tudom másnak milyen hatásos, de mondom, az én esetembe hatást éreztem. Egy, hogy a harmadik mise után a férjemet nem hallottam többet köhögni a házba, sem nem álmodtam azzal az illetővel, akit állítólag a pap mondott, hogy rontást tett volna ellenem, és többet a kómás állapotom nem állt fenn a pizsamára mondott mise után.”*

A koherens szöveganyag szerveződését S.Sz.Ir. gondolkodásmódja magyarázza. Román papokkal való közvetett kapcsolatát három történettel példázta, de a témához való hozzáállása során részautonómiával rendelkező három másik történetet is beépített mondanivalójába, konkrét példákkal bővítve a román papok tevékenységét (a negyedik és nyolcadik szövegrészlet általánosításokat tartalmaz az előbbieket illetően).

Hiedelemtudásának egészét nem is állt szándékomban rögzíteni, s a múlttal egybevágó információhalmazunk alapján ismertük egymás elvárásait. Előzetes beszélgetéseink implicit módon tartalmazták – e konkrét beszédhelyzetben nem jelzett – témaorientáltságomat, ennek függvényében behatárolta mondanivalóját. A téma asszociációs szférájához a betegség idejét, sajátosságait, lefolyását és a gyógyítást rendelte, s a gyógyítás vonzás-



körébe már részautonómiával rendelkező új tartalmi komponensek épültek be a pap tevékenységének helyét, módját és hatását illetően. Élménytörténeteiben dominálnak az emocionális tényezők; a felfokozott lelkiállapot következményeiként, hangsúlyosan jelen vannak az érzékelt vagy elképzelt fizikai jelenségek. Magyarázatai révén élményei hiedelemélményekké válnak. Szövegeiből/cselekményeiből következtethetünk hitvilágára. Jó példája ez annak, ahogyan az egyéni vallás beépíti és átformálja a népi vallásosság és a hivatalos vallás elemeit. A szövegek orális terjedése a nem élménytörténetbázisú anyagból törli az emotív faktort, de a misztikus alak valóságos funkcióit tükrözi.

<b>betegség (1)</b>	ideje	1978		
	sajátosságai	kétszeres endocarditis	embólia	
	lefolyása	kórházi felügyelet alatt		
		műtét		
	gyógyítása	kómás állapot	élet-halál közötti vergődés	
		rokon tanács	anya román paphoz fordul	
		román pap	misét tart	
		pizsamát megszenteli		
	a beteg felveszi a pizsamát	megtisztulás		
<b>köztes állapot(2)</b>	ideje	1979		
	sajátosságai	hallucináció (férj köhögése)		
		kimerültség/zaklatott idegállapot		
		hangsúlyos félelemérzet		
	gyógyítása	pap miséje		
anya börtje/imája		ideje: kilenc hónap		
		minősége: szigorú		
<b>betegség (3)</b>	ideje	1980 (lábműtét után másfél évvel)		
	sajátosságai	orvosi beavatkozást igénylő szívproblémák		
	lefolyása	kórházi felügyelet		
		műtétre való felkészítés		
		félelem		
	gyógyítása	esetleges		
félelem ellensúlyozása (éjféli hang)				
pap által javasolt bört édesanyja általi betartásának tudata				

A narráció aktusának hátteréhez hozzátartozik az előadó eddigi életének eseményhálózata, amely meghatározta azt, hogy mikor és miért fordult a román paphoz. Gazdálkodó család második gyermekeként gyerekkorát édesanyja betegsége határozta meg (fokozott vérszegénység következtében gyakori kórházi kezelés, ágyhoz kötöttség). Saját gyenge fizikai alkata szüleit arra az elhatározásra juttatta, hogy taníttatni kell. A szamosújvári gimnázium felső tagozatának elvégzése után rövid helyettes tanári munka előzte meg a nagyváradi fogtechnikum előadásainak hallgatását. A görcsönyi tanárkodás idején a megrongálódott állapotú helyi iskolaépület felső emelete leomlott óra közben, s a sokkélvány után szív működési zavarokkal küszködött. A technikum befejezése után a már Szamosújváron megismert S.I.-vel 1972-ben házasságot kötött. Fiatalasszonyként megtett tátrai túrája után szívproblémái kiújultak, hosszadalmas betegség kínozta, amelynek lefolyása több művi beavatkozást igényelt. A súlyos láb- és szív műtét után tíz évig tartó betegállományba helyezése alatt kézimunkáinak értékesítéséből nyert pénzzel egészítette ki férje keresetét. A férjjel való viszonyának meghatározója annak gyakori házastársi hűtlensége; ennek következtében kapcsolatuk átminősült, a családi biztonság háttérvédelme csökkent. Ezt fokozta a gyerekvállalás lehetetlensége is.

Ezek a problémahelyzetek némiképp magyarázatul szolgálnak arra nézve, hogy – bár édesapja a zsidói református hitközösség főpresbitere volt hosszú időn át – édesanyjának segítségével sajátos megoldásokat keresett alkalomadtán. Az ugyancsak családhoz tartozó – már jártas – személy tanácsára a Rohi-i szerzetesekhez fordultak segítségért, akkor, amikor az orvostudomány eredményességébe vetett hitük megingott. A papi beavatkozás érdekében az egész családot mozgósították, s a papot ajánló rokon mellé a beteg lánytestvérei, sógora is felzárkózott az ügy érdekében. A betegség súlyossága váltotta ki ezt a jelenséget (az anya gyors szállításának megoldása, megszentelt pizsama visszajuttatása). Az eredményesség érdekében a két zsidói román lelkész is felvették a kapcsolatot misék tartása végett. A cselekvéskomplexum eredményessége az egész család hitvilágát befolyásolta.

A kórházban még édesanyja döntött a helyzetet illetően, de utána maga S.Sz.Ir. kérelmezte a krízisszituáció e megoldási módjának alkalmazását. (1. 2. történet.) Hallucinációi arra a következtetésre juttatták, hogy misztikus élményben részesült, és gyógyulását a román pap miséinek köszönheti. Elfogadja az Ige tanítását, mely szerint az isten azt bünteti, akit szeret, és saját /orvosok erejében, tudásában nem bízó református asszony a román paphoz fordul segítségért. A történetek elismerően szólnak tudásáról, alakja egyértelműen pozitív. Ezt természetesen a pap hatékony segítsége indokolja. A nem közvetlenül megtapasztalt jelenségekhez társuló értékítéletalkotó stratégiája a román pap pozitív cselekményeit hangsúlyozza ki, az ambivalens magatartás negatívumait pedig igyekszik megmagyarázni (fekete mise aktusával kapcsolatos megjegyzései).

pap tevékenysége	hely	Boncnýíres		
		Füzesmikola		
		Péterháza		
		Rohi		
mód	mise	gyógyító		
		rontó (fekete mise)		
		jósló		Bibliából
				könyvből
		ördöggel viaskodik		
		oldás/szerelmi varázslás		
hatás		három mise után javulás		

S.Sz.Ir. előfeltevéseinek hálóját vetítette ki krízishelyzeteinek eseményeire (rontásra gyanakodott a férj és/vagy a szerető részéről), tehát már a román paphoz való fordulása előtti világlképében is helyet kapott az irracionális. Ez nyert egyre nagyobb teret az események bonyolódásával, s habár magatartásában észlelhető egy racionalizáló szándék, a gyakorlatilag megtapasztalt jelenségek hitét/magatartását megváltoztatták.

Életének legfontosabb eseményeihez hozzákapcsolódik a román pap, így a betegség asszociációs szférájának részévé változik. Előfeltevéseinek világa nem ütközik a valósággal, mert az ok-okozati összefüggéseket sajtáságos magyarázatokkal látja el. A valós világban igazolva látja hiedelmeit. Reális, hitt, tudott, elképzelt és álmodott világa nyelvi megfogalmazást nyer hiedelemszövegeiben. Vallási élményként élte meg a román paphoz fordulást, mert a szélsőséges helyzetek megteremtették az ortodox egyházi személy és a református asszony hitvilágának korelációját.

Olyan módon és annyira kívánta és tudta helyét elfoglalni az eseményekben, ahogyan és amennyire részese volt ezeknek. A megkonstruált hiedelemszövegek kapcsán meghatározni igyekezett azonosságát a kulturális, társadalmi rendszer mindennapi működésében, a mindennapok életvilágában. Identitásának alakulása nem más, mint egy folyamat eredménye: az egyes eseményekben a másokkal való interakciók során a meglévő értékeléssel és elvárásokkal találta szemben magát, és ezeknek megfelelően alakította viselkedését. Ahhoz, hogy meg tudja konstruálni az életvilágát, fenn tudja tartani folytonosságát, azonosságát.

### 3.2. Nézőpontok és verziók.

#### Lehetséges szituáció felismerésére tett kísérletek

(1) „A nevit így tudta mindenki, hogy Lipuka. Hát ű, mondjuk, egy kicsit iszákos ember is vót, mondjuk úgy, máma ugye azt mondják neki, hogy alkoholiista, vagy... habár nem is vót ippen olyan nagyon rossz ember. De neki vótak olyan látomásai, hogy hát ű, aszongya, hogy neki menni kell. Hát mír kell elmenni? Hát menni kell, na, aszongya, jött valaki utána, és neki menni kell. Hát nem hittek neki, hát természetes, hogy nem hisznek neki, hát aszongya: – Biztos bé vagy rugva -aszongya-, újra többet ittál, mint amennyit kellett vóna. És aszongya: – Az beszíl – aszongya –, a fejed nem tiszta. Hát aztán vót olyan eset, amikor osztán vigyáztak rá az emberek, na, aszongya, most mán nem mész sehová se, itt leszel velünk, mellettünk, és semmilyen italhoz nem juthatsz hozzá. Nem szabad hogy igyál, és majd meglátjuk, aszongya, akkor, hogy hát mi fog történni. Hát úgy is vót, mondjuk, a szájhagyomány úgy mondja, hogy hát legtöbbit éjjel jártak a boszorkányok, tehát éjjel járnak, hogy hát, na, hát ki tudja, hogy mír jár éjjel, hogy nappal... hát pedig ippen úgy láthatatlan íjjel is, mint nappal. Na és osztán vártak, hogy na, ténylegesen, hát mi történhet mostan akkor, hogy hát el... Egyszer így, ahogy két ember – és két erős ember – ott ült mellette, azt mondja az a Lipuka, akit mondunk, hogy hát: – Na, nízítek – aszongya –, na nízítek, itt vannak, azonnal visznek, és –aszongya – azonnal, azonnal visznek el! Ne hagyjatok, ne hagyjatok! Hát azok az emberek, úgy ahogy fogták egy darabig, egyszer csak azon veszik észre, hogy hát nincsen a kezükbe semmi. Az ember eltűnt a kezükből. Azok, akik fogták, nem láttak semmit. Nem láttak semmit, hogy hát jött valaki, csak az az ember mondta, akit vitt a boszorkány, hogy: – Te, vigyázzatok – aszongya –, nízítek, most jönnek, most jönnek – aszongya –, ni, milyen szekérral jönnek, aszongya. Két lú van, aszongya, azok azonnal visznek el. Dehát ezek, akik fogták, az emberek, azok nem láttak semmit. Hanem csak egyszer azon veszik észre, hát itt vót ni mellettünk, aszongya, és a kezünkből kiment, aszongya, hogy űk azt gondolták, biztos elszökött. Van ennek mán, van körülbelül nyolcvankilencven éve. Ű csak azt mondta, hogy elvittek, aszongya, vittek a boszorkányok, aszongya, vittek. Úgy vertek, aszongya, s mutatta a kezit meg a, mindenütt, hogy milyen kík vót. Mert, hogy mír mondta azoknak az embereknek, hogy vigyázzanak úrá. Aszonták, hogyha még egyszer is mondja valakinek, hogy hát vigyázzon, aszongya, akkor még jobban elverik. S utoljára nem is nagyon merte mondani, hanem csak annyit mert: – Na mán jönnek – aszonta –, nekem má menni kell. Hát akkor el is tűnt. Így mondják azok az emberek, akik mán meghaltak. Tényleges, vót, aki szemtanúja vót, hogy látták, hogy össze van verve, milyen kík vót. Me, aszongya, odavertik a földhöz, odavertik, vittik a fa tetejin, aszongya, s a fa tetejiről ledobták a földre. Ilyen is vót.” (K./S.I./ 1929)

(2) „Az emberek azt mondták, mer' megfogták a derekát, hogy na, most mán itt vagyunk, osztán megfogunk, leülj, osztán nem mész sehová. Nem engedünk. Összekulcsolták a kezöket, na, most mán nem tudsz elmenni, s nem engedünk. És ott vót a vécébe, és kivitte őket, a vécébül. És vótak azok a nagy fák – mán most kivágták – itt a ríten, ahol jöttetek. Szépen, ott a rít tetejin. Még a szele úgy sirított, aszongya, osztán vittük, és, aszongya, a fa tetejin hurcolta végig, úgy vitte, a levegőbe vittük. Aztat is valaki megrontotta. Meg vót rontva. És vitte az ördög. Az úgy vót megrontva, hogy hát na, aszongya, megállj, hogyha te így meg így, akkor vagy úgy lesz, ahogy én akarom, vagy pedig most má' meg leszel bántalmazva.” (K./S.D.R./1932)

(3) „Lipuka vót így, megrontva. Aszonta az én uram, nígy ember vót a házba, de erős emberek, oszt Lipuka is ott vót. Na, aszongya, ni, mán jönnek, aszongya, ni, ni, jönnek, ott jönnek, oszt nem vót senki. És, aszongya, hogy megfogták Lipukát, négy ember, és kivittik a kezikbül. Vittik, egészen le az erdőig. Hát a keresztútig. A fa tetejin... mindig hallották, hogy jajgatott. Ott valahun letették, s akkor visszajött, gyalog. Egy asszony rontotta meg tán.” (K./Sz.S.G./1932)

(4) „Nem, dehogy. Én tudja, hogy hogy hallottam? Azt hallottam, kerülő vót arra lenn. És egy gyermektől – esett az eső – elvette a kabátját, mert mit tom én, a jószág nem jó helyre ment, és elvette a kabátot. És az a gyermek megfázott, hazament, otthun a... a jószággal, és annak a... az anyja, vagy ki, valami hozzátartozója, és az megrontotta ezt a Lipukát. Mer amír elvitte, elvette a kabátját. Én apósomtól hallottam ezet, hogy aszonta neki az a román asszony, elibe állt, majd mikor mán jól meghúzgálta mindenfelé: – Na, jó vót?! – Jaj, nem! – aszonta. – Na, látja, annak a gyermeknek se vót jó, hogy elvette a kabátját, mer megfázott.” (K./N.Á.I./1949)

Az a kép, amelyet ezek a hiedelemszövegek kialakítanak és hordoznak, nem más, mint a személyek/adatközlők által „felfedezett” egyének és tényállások együttese. Ugyanazt a szituációt ugyanazon reprezentációs készlet felhasználásával különbözőképpen konstruálta meg a négy egyén. A tér-idő egy adott helyéhez kötődnek, tehát mindegyik partikuláris reprezentációja egyazon egyedi szituációnak. A reprezentációsorból valójában – mivel „csak” a reprezentálók elérhetőek (a szituációban szereplő individuumok már meghaltak) –, az deríthető ki, hogy mit és miképpen reprezentálnak (az elemzést bonyolítja az a tény, hogy ezen reprezentációk már előző reprezentációk alapján jöttek létre). A lehetséges szituáció felismerésével felvázolható a reprezentációs készlet elemei és a megfelelések a lehetséges individuumok és tényállások között. Verbális szövegről lévén szó első lépésként igyekszem kihámozni, hogy a szöveg mit akar mondani, milyen lehetséges tényállásokat akar felismertetni, majd második lépésként mindazt, ami a

szövegverziókból felismerhetővé vált számomra, összevetem azzal, amit a szöveg tárgyról tudok.

A szituáció elemi összetevőit figyelembe véve annak a ténynek a tipikus példájával állunk szemben, hogy ezekből az elemekből hogyan építhető újra ugyanaz a szituáció. Ezek az emberek az általuk előállított, vagy másoktól hozzájuk eljutott/eljuttatott reprezentációknak nem csupán birtokosai, hanem attól függően, hogy milyen empirikus értéket tulajdonítanak ezeknek, meghatározott kognitív attitűdökkel rendelkeznek irányukban: van, amit hisznek<sup>36</sup>, és van, amit nemcsak hisznek, hanem tudnak<sup>37</sup>.

Mindezen reprezentáció(-verzió)k, a négy személy hiedelmeinek és tudásának a tárgyat képezik, mindegyikük szubjektív világeleme, tehát az objektíve adott világnak egy olyan lehetséges változata, amelyet igaznak, hitelesnek, megfelelőnek/adekvátnak fogad el. Mivel itt több ember hiedelmeinek, illetve tudásának a tárgyat képezik, ennek az embercsoportnak a közös, illetve kölcsönös tudásaként értelmezhetjük. A beszédhelyzet alkalmával előállított verbális reprezentációk nemcsak felismertetik a lehetséges szituációt, hanem **állítanak** (*És ott vót a vécébe, és kivitte őket, a vécéből.*), **magyaráznak** (*Az úgy vót megrontva, hogy, hát na, aszongya, megállj, hogyha te így meg így, akkor vagy úgy lesz, ahogy én akarom, vagy pedig most má' meg leszél bántalmazva.*), **feltételeznek** (*Egy asszony rontotta meg tán.*), **állást foglalnak** (*Tényleges, vót, aki szemtanúja vót, hogy látták, hogy össze van verve, milyen kík vót. Me, aszongya, odavertík a fődhez, odavertík, vittik a fa tetején, aszongya, s a fa tetejiről ledobták a fődre. Ilyen is vót.*), **minősítenek** (*Hát ú, mondjuk, egy kicsit iszákos ember is vót, mondjuk úgy, máma ugye azt mondják neki, hogy alkoholista, vagy, habár nem is vót ippen olyan nagyon rossz ember.*)

Bizonyos szövegegységek az érvelés cselekvési értékét hordozzák. Megnyilatkozásait ismereteik, tudásuk alapján úgy szervezték, hogy optimális felmutathatóvá és felismerhetővé tegyék a szituációt.

Az együttműködés elvéből e kommunikációs megnyilatkozások következő szabályszerűségei vezethetők le: a **mennyiség** [tartalmazza azokat az információkat, amelyekre az adott kommunikációs cél elérése szempontjából szükség volt (kivel mi, mikor, hol, mi, hogyan történt)], a **minőség** [(nem állítanak olyasmit, amiről a reprezentálók azt gondolják/amiről a gyűjtő, mint befogadó fél, mint hallgató azt gondolhatja, hogy hamis: ... *vót, aki szemtanúja vót, hogy látták...* (1.); *Én apósomtól hallottam eztet...* (3.) vagy: *Aszonta az én uram...* (2.) stb.]

A másik két társalgási maxima (**viszony** és **mód**) annyiban érvényesült, amennyiben a beszédkontextus – a kölcsönös megértés érdekében – meghatározta: a beszélgető feleknek szándékukban állt felismertetni társaikkal a felemlített szituáció egyéni, sajátos elemeit, amelyek egyéni hiedelemtudásuk részeként funkcionált ezidáig: *Nem, dehogy. Én, tudja, hogy, hogy hallottam? Azt hallottam, kerülő vót arra lenn.* (4.)

Az önálló reprezentáló funkcióval rendelkező mondatokból építkező szövegek formai jegyei, a szöveginformációk összetétele és elrendezése felismerhetővé teszi azokat a lehetséges szituáció(ka)t, amelynek érvényességi feltétele kontextusfüggő. Szemantikai informativitásuk felértékelhető, hiszen nincsenek ellentmondásban mindazzal, amit arról a lehetséges szituációról a gyűjtő ne ismerne/ismerhetne fel. Pragmatikai informativitásukat tekintve az új információk alapján kikövetkeztethető koherens tényállások szolgálnak bizonyítékként. A reprezentációs tartalom szintjén létrejövő koherencia az idézett hiedelemszövegekben megfogalmazott tényállások közös modelljének függvényében valósul meg (a szereplők azonossága, az idő- és térbeli összefüggések, a viszonyok), de amelyek a megfelelő háttérismeretek nélkül kevésbé lennének nyilvánvalók.

A hagyományozott, másodszor (esetleg többször) is előállított történetbe-számolók cselekvés- és eljárásmodjai a nyelvben rögzült tudás átörökítésének egyik vonulatát képezik. Ez a tudás egyfelől nyelvbe ágyazott, implicit tudás, amely a nyelvnek sajátos szókészletével és fordulataival hagyományozódik. Másfelől ez a tudás nyelvben megfogalmazott explicit tudás, amelynek a logikája sajátos: az emlékezetes élmény megjegyzése erős mintázottságot tükröz. Az átadás-átvétel-átadás során ez látszólag változatlan. Az egyes földidézések közötti folyamatosságot a szövegek feltételezett azonossága azonban korántsem szavatolja. A (hiedelem)szöveg sohasem adott, mindig csak a pillanat hangzásában jelenvaló. Az általam rögzített előadás alkalmával újonnan épültek fel, s habár a történet lényegében változatlan maradt, az előadás(ok) improvizáció(k)nak tekinthető(k). A beszélt nyelvi anyag a kommunikáció mondott/hallott aspektusára vonatkozik. A négy hiedelemszöveg nem csak visszhangozza a hallott szövegeket, hanem reflektál rájuk, kifejti azokat. Ez azért vált lehetségessé, mert a jelölt személyeknek – hasonlóan az elődökhöz – hajlamuk volt így gondolkodni.

## ÖSSZEGZÉS

Bármilyen jelenség csak saját – az azt létrehozó – kulturális univerzumban értelmezhető/értékelhető helyesen. A hiedelemrendszer reprezentációi magyarázat-alternatívákat fogalmaznak meg a valós/reális világra nézve. Azoknak, akik éltetik, illetve hasznosítják, meggyőződésük, hogy társadalmi életük irányítása végett nélkülözhetetlen információkat/szabályokat szolgáltatnak. A stabil társadalom fenntartásában szerepet játszó haszonelvű tapasztalati tudás meghatározott attitűdöket eredményez. Ezekben a sajátos helyzetekben meghatározó az emberi hit kiindulópontja és végcélja. Ennek egyetlen próbája az, hogy elégséges módon meggyőzze éltetőjét az eredményességéről. Túl a vallási hit érzelmi kontextusán – amely biztonságot és kényelmet biztosít az egyénnek élete krízishelyzeteiben – a mágikus eljárások azok, amelyek képesek feloldani a szorongást, vagy legalábbis

csökkenteni. A rítusoknak mint lehetséges szituációknak tehát pszichológiai funkciójuk hangsúlyos. A vallási doktrínák és a hiedelmek létértelmezésként szolgálhatnak adott kulturális közösség(ek)ben. Két szemléletmódot, világképet reprezentál a teoretikus vallás és a gyakorlati mágia. Sajátos filozófiaként a vallás is egyfajta hiedelemrendszer, amelynek kiegészítője a szociológiai jelentőségű mágia. Mindkettő aspektusai megtalálhatók ugyanabban a társadalomban, sőt ugyanabban a rítusban. Pszichológiai és társadalmi rendszerként működve tendenciákat, vonzalmakat és szokásokat keltenek, amelyek képességeket és jártasságokat feltételeznek.

A dolgozatban reprezentált viselkedésmódozatok az adatközlők által (is) hasonlóknak tekintett helyzetekre adott válaszvariációk. A vizsgált közösségek reprezentációs készletének határai egyúttal a számukra lehetséges dolgok határai is. A lehetséges lények/individuumok, relációk és tényállások a valóságos világ összetevőinek alternatívái. Maga a reprezentálás mint tevékenység sokféle szubjektív és esetleges körülménytől befolyásolt alkalmi tevékenység, amely ugyanakkor intencionális is: egyéni döntés, hogy egy dolgot, személyt vagy szituációt hogyan reprezentálunk.

Terestyéni szerint „két reprezentáció episztemologikusan ekvivalens egymással, ha azonos a modelljük”.<sup>38</sup> Az adattár szöveganyaga és maga a dolgozat ugyanazt a szituációt igyekezett felismertetni, ismerettartalmukat illetően egyenértékűeknek tekinthetők. Csupán a nézőpont különbözik, és ennek következtében szövegszerűen másként reprezentálódik ugyanazon világszelet.

## SZÖVEGTÁR

A gyűjtés során szerveződött epikus konstrukciókat – annak ellenére, hogy a folklór lényegét még a legátgondoltabb mintával sem lehet kifejezni – a Bihari Anna által szerkesztett *Magyar hiedelemmonda katalógusa* (Bp. 1980) csoportelrendezésének figyelembevételével rendszerezem.

A szövegtár könnyebb áttekintése végett a használt szimbólumokhoz rövid magyarázatot fűzök. Az 1963-ban Budapesten tartott nemzetközi konferencia javaslatai alapján kialakított csoportelrendezést követve nyomtatott nagybetűvel jelzem a csoportot, római számmal jelölöm a kiemelt tartalmi egységet, arab számmal a típust, és az ehhez kapcsolt betűjelzéssel az alípusokat különítem el.

A szövegváltozatok felsorolását mellőzöm, a töredékes közlés jele: \*. Minden hiedelemszöveg esetében feltüntetem a gyűjtés helyét, az adatközlő nevét, a kezdőbetűt és születésének az évét. A dolgozatban megfogalmazottak illusztrálására összeállított adattár nem tartalmazza a gyűjtött szöveganyag egészét, de a két hiedelemrendszer jellemző összetevőit/köreit tükrözi.



**C/ Kísértet***C/II. A kísértet tettei*

\*Katona vótam, egy katonabarátom mesélte, hogy nálok történt, hogy egy illetőnek a felesége meghalt, és éjjel nem tudtak nyugodni, met azt mondták, hogy kísértett. Visszajáró lélek vót, osztán nem nyugodott. (Zs./Cz.S./1917)

\*Egy vót szomszédasszonyunk mesélte, hogy miután meghalt a férje, többször így éjszaka haza..., szóval úgy érezte, hogy visszatért. Mivel azt mondta, hogy éhesen halt meg, és mind kérte az enivalót, kotorászott a kamarába. Hallott ajtócsapásokat. És mind követelte az enivalót. (Zs./Cs.S.E./1970)

Gyermek vótam és felülni láttam, fehér lepedőbe ült F.J.-ni a körtifán. Fehér lepedő, úgy mint a fehér lepedő, úgy lebegett, és repült, és felült a körtifára. Fényes nappal láttuk, gyermekik vótunk. Úgy fültünk aztán mindig, hogy csuda. Mer aszonták: ez L.E. volt. (K./Sz.I./1952)

**J/ Ördög***J/I. Ördög külseje*

Többféleképpen festették le, hogy milyen az ördög, hogy hát hosszú farka van és lúlába van. És ilyen formába. Például az én apám is mesélte, hogy amikor fiatalember vót, járt udvarolni. És Felsőszopron, egy falun kellett jöjjön keresztül, me kinn laktak tanyán, s ahogy eljött a temető mellett, több estéken hátulrunént valaki mindig meglökte. Ű is úgy képzelte el, hogy ez csakis valami ördögös lehet. Visszanézett, há mindig csak két világot látott. Majd egy másik alkalomkor, mikor ment, akkor vót neki engedélye, hogy pisztolyt hordott, vitte magával a pisztolyt. S miko a temető mellett ment, akkor megint megjelent a két világ és megint..., Ű meg odalútt a két világ közé. Hát egy cap vót. Csak oszt eltűnt. (Zs./Cz.P.E./1924)

*J/III. Embereket bántalmazó ördög*

Á., az iskolába, amikor felelni kellett, akkor az ablakban vótak az ördögök, és haza kellett hozni az Á.-t. S akkor egy nap itt tanult minálunk, mer ha otthun vót, ott mindig vitte az ördög. Na, nálunk tanult, nálunk volt egész nap. Nem nagyon szeretett nálunk, de akkor maradt. Az anyjáiék biztos rábeszéltek. S akkor este, mikor megy haza, nem volt egész nap semmi baja, este ment hazafele – én kísértem haza, hogy hát útközbe nehogy valami baja legyen, aztán meg mi legyünk a hibásak –, s képzeld, ahogy belépünk az

ajtón, kifehéredett. Én nem hiszek az egészbe, de az biztos, hogy amilyen sárga lett, meg elkezdett mosolyogni, néha kiabálni, meg hogy itt jön, meg ott jön. Kibújt az asztal alól, be az asztal alá, a szekrény mögé, ide-oda. Az apja meg próbálta lefogni mindenféleképpen, de nem tudta. S akkor én meg bámultam egy darabig, akkor M. ánygó meg elkezdte az ajtóba a kést dobálni, meg ide-oda, meg... hogy húzza a nadrágját, meg hogy fojtogatja, meg... hogy, hogy... De csak Ági látta egyedül. Más senki nem látta. (K./Sz.I./1952)

\*Ez az M., vagy melyik vót, K.M., há ott fogták el a Hangáson a keresztnél. Az mindig meg vót rontva. Kóborolt. Vitte az ördög. Meg vót rontva. Azt mondta, ütet viszi az ördög és neki menni kell. S akkor, a kereszt felé, mikor ment a keresztáig már nem tudott eljutni. Ahogy rajta vót a rontás, a keresztet ki kellett kerülnie. Még nappal is vitte a ördög. De leginkább éjszaka viszi. (K./Sz.D.V./1928)

Kárásztelkin a határőr elfogott két román fiút, amint szőlőt loptak. És elvette tőlük a szőlőt, amit... amit egy darabig szedtek, s elhozta haza, s a fiúkat elküldte utána mindegyiket, hogy menjenek világgá. S utána, ezen időpont után, minden este, ugyanabban az időpontban, őneki vissza kellett menni arra a tettszínhelyre. Nem kellett ott csinálnon semmit, csak odáig elmenjen, ottan megálljon, utána békével jött ő szépen hazafelé. S elkövetkezett az az időszak, amikor hát... ez ment egy darabig – körülbelül két hónapig –, s akkor – úgy gondolom – karácsony előtt disznótor... Disznótorba az egész család, a bácsika, az vette vóna megint a subát, és eredj ki a határba. Nem sikerült elmenni, mert a család lefogták, disznótorban, ne menjen már el, otthagya az egész családot. S akkor lefogták. Betették a ágyba, mert azt mondták, hogy beteg, hát ez nem folytatódik így tovább. S a jelenlévők azt látták, hogy minthogyha a bácsit valami fojtogatná a nyakán, fogta volna a nyakát, és egyszerűen fulladozott. Azonnal a papért küldtek, mert azt mondták, hogy ez pár órán belül kinyiffan, meghal. És a pap, mielőtt bement volna a házba, megszentelte az ajtó négy sarkát, s akkor Miatyánkkal együtt, ahogy mondta a Miatyánkot, úgy lépett be a szenteltvízzel, szentelte meg a házat. S akkor a jelenlévők azt látták, hogy akik fogták a bácsit, minthogyha valami fölszállt volna, és a nyakáról is eltűntek a fojtogatási nyomok. Akkor azt mondták, hogy az ördög elszállt róla. S ennyi volt, utána aztán nem kell... nem ment többet a határba, megszabadult az átoktól, és eztet így mondták el. (K./Sz.Öd./1975)

\*Mikor nagyanyám kinn vót az erdőbe, az ördög vitte, nem tudott rátérni az útra. Sehogy. Tehát elment valahová ki égy tanyára, és ahogy jött visszafele, nagyon nagy ítéletidő volt, és nagyon nagy sötét volt. Eső is esett, és nem találta sehogy az utat, és hiába akart rámenni a rendes útra, nem tudott sehogy. Valami nem engedte, az biztos az ördög volt. Nem vót ereje rátérni az útra sehogy, a jó útra. Dehát ú mindig vitte, de nem arra, amerre ú akart,

mindig ellenkezőleg. Sehogyse. Imádkozott, mindent csinált, sírt is... aszongya, éjjel, sötétbe, rossz időbe, idős vót, itt vót, igaz is vót. (K./Cs.S.E./1970)

## **L/ Természetfeletti (mágikus) javakkal és erővel rendelkező emberek**

### *L/1. Boszorkány*

#### L/1./II. A boszorkány halála

\*Rá akarta hagyni a tudományat. Gy.Gy.-né, úgy hívták, K. Halálán volt, s át kellett adja a tudományát. Hát azt mondták, hogy valakinek át kell adja. Addig nem tud meghalni, míg nem hagyja rá valakire. És akkor még a családja is, meg az unokái, meg mit tudom mindig mind húzódvá vótak túle. A seprúnyélre hagyhatta. (K./S.D.R./1932)

\*Há mikó halt meg, nem tudott meghalni sehogyse, nem tudott. Me mindig azt mondta a léányának, hogy – vót égy unokája, I., ez a K.L.-né –, hogy vigye oda I.-t úhozzá. Vigye oda úhozzá. De nem akarta vinni a léánya. És, há mán nem vót mit csináljon, mer há kínlódott, meghalni sé tudott, semmit se, mer hiába. Át kellett adja valakire. És nem vót más, megkapta a kotlót, és odaadta néki. Levette a fészkirúl a kotlót, a kezibe nyomta. És az öregasszony rögtön meghalt. És a kotló megdöglött, miko visszatette a físzekre. (K./Sz.S.G./1932)

#### L/1./III. A boszorkány alakváltozása

Elfogott égy kereket, ícaka azt hiszem, és hazavitte és megkötötte az eperfához. És aszonták, hogy hát így meg úgy, nem szabad, hogy mit törödsz véle. Azt mondta papóm, hogy ne törödjetek véle. De jól megkötötte. Belehúztta abba a tengelyibe, ahová szokták, a kötelet vagy láncot, és odakötötte az eperfához. S réggel égy asszony vót. Idesanyámtól hallottam. Boszorkány vót, át tudott változni. Hát persze, nem igen tudták megfogni, de az égy nagy, erős ember vót. Mán I. nénémnek az apja. (K./ Sz.S.G./1932)

\*Az is boszorkány vót, csak fekete macska képibe. Hogy hát ráütött és visított, mintha valaki vót. (K./Sz.S.G./1932)

\*Mikor megébredtem, láttam egy fekete macskát az ablakon. És az ment velem, előttem, és az után kellett menjek. Meg vótam rontva. Ez az L. M. rontott vót meg. (K./Sz.Ö./1953)

V.-t, mikor meghalt, a fekete macska itt kísírte a temetőn, B.V.-t. Én mentem be a pohárér, az ablakba vót, azt mondták, hogy benn van az ablakba a pohár, és amikor mentem bé, akkor ugrott le a V., a mejjirúl a macs-

ka. Én azt hittem, szörnyethalok. S kijöttem, jaj, leányok, én többet bé nem megyek. Hát a halott fe vót ravatalozva, mondom, J., mondom, mi vót. Aszongya, ne kiabálj, ez a macska, mikor hozták V.-t haza, az jött véle. És vígig, a temetőbe is mikor megcsúszott a guri..., mán a rudakon a koporsó, azonnal alatta vót. Udvarolt egy lyánynak és nem köszönt el túle. És nem hívták a temetisre a lyányt. És azír jött el macska képibe. Hát én láttam. Hát kizavarták, hát B.P. vót a halottórzó, és reggel mán mérges vót. Hát aszongya, hatszor kihajítottam ezt a macskát az ícaka, aszongya, behúztam az ajtót, mégis mindig rajta fekszik, aszongya. Akcsidentbe halt meg, traktorral, V. Kifolyt a víz belőle, mer a volán alatt maradt. A temetés után kiült a keresztre a macska. Azt mondta idesapám, nyugodjon, hogy a kereszten ült és potyogott a könnye. A macskának. Le akarta zavarni, s nem ment. Kapaszkodott. S akkor otthagyták. Otthagyták a kereszten, mikor jöttek haza.. Hát csak bozorka vót. (K./Sz.D.M./1924)

Mikor fiatal lány voltam, egyik éjszaka arra ébredtem, hogy valami hideg van a hátamon. Kiugrottam az ágyból, ides, ides! Felgújtottam a villanyt, hát egy akkora béka vót az ágyba, hogy nem is láttam még akkorát. Ides nem nyúlt hozzá, hanem egy házipapucssal megfogta és kidobta az udvarra. Nem vót, hogy ekkora béka legyen és azon a magas ablakon bekerüljön. Valaki bedobhatta, de akkorát?! Ides S.M. anyjára gyanakodott, mer az foglalkozott ilyesmivel. (Zs./Cz.Sz.K./1949)

L/1./IV. Emberek elleni tettei

\*Emlékszem, mikor J.-t megrontotta vót ez a J.B. Hát Jé.-t, meg izét ni, P.-t. Ment itt fel, jöttem égy másik léántul haza, és nem tudott bejönni a házba. Feljött a telekre, és itt a teleken – málénak mondjuk mi úgy– vót vetve, s oda megállt a közepin, és nem ment tovább, mer nem akart oda menni. És muszáj vót, hogy elmenjen. Íjfélt után, egy-két órakor, muszáj vót elmenjen. Meg vót rontva. Hát ennek magyarázható az, hogy ú nem akart menni a lyányhoz, és hiába itthon, hogy ne menj, ne menj, de úneki menni kellett. (K./N.Á.I./1949)

Itt közelbe, Tihón, hallottam egy olyan asszonyról, aki foglalkozott ilyesmivel. De arról nem sokat tudok. Hanem itt Zsibón, vót egy öregasszony, aki evvel foglalkozott. Mert mikor meghalt, elvitte hamar, rá még egy hétre se, elvitte a nevelőfiát is magával. Pedig annak nem is vót semmi baja. Az nem is vót beteg. Azt beszíltik, há mán azt beszíltik, mert még farka is vót neki. (Zs./Sz.S.K./1925)

Még gyermekkoromban hallottam a bátyámtól, hogy kapálás idején valami falusi asszonyokat vitt kapálni. S az asszonyok beszélgettek, az ördög-ről, a babonáságról, hogy egyik-másik mit csinál a másikkal, és hogy babonálják meg. A bátyám végighallgatta, s akkor azt felelte, hogy ő nem hi-

szi. Az asszonyok közül az egyik azt mondta neki, ha nem hiszi, akkor üljön le, s adjon a kapcájából egy kis darabot. A bátyám minden gondolkozás nélkül leült, hasított egy kicsit a kapcából, s odaadta az asszonynak. Hát. És akkor éjjel, utána való éjjel a bátyámat, aztat úgy hordozták az erdőn, a fa tetején, hogy... Ő minden bizonnyal, biztosan má nem tudta, hogy hol van, vagy mi van, de mind a fa tetején hurcolták. Annyira el volt fáradva, hogy hajnalba, amikor a kakas megszólalt, felébredt, és olyan fáradt vót, hogy nem bírt magával. De emlékezett reá, hogy hol járt álmába. Aztat nem látta, hogy ki hurcolta, de érezte, mer nagyon ki volt fáradva hajnalba, miután megszólalt a kakas, miután felébredt. (Zs./Sz.J./1921)

L/1./V. Állatok megrontása, hasznuk elvétele

\*Hallottam, és meggyőződünk arról, az én apám is lenn legeltette a tehenet a réten. Vót egy öregember a szomszédba, az öreg O., az úgy vitte el a tehenektől a tejet, hogy elment a tehén mellett, s így végighúzta a kezit a tehénnek a hátgerincén. Megérintette a tehénnek a hárgerincit, és akkor meg nem adott tejet. (Zs./Cz.P.E./1924)

\*Ment éca, hogy nízze meg a jószágot az istállóba, hát egy talyigakerék vót a tehén mellett. Azír nem adott a jószág tejet. Egy öregasszony vót, de ki kellett kötni. (Zs./Cz.S./1917)

\*Szalmaszállal vittik el. Valahová oda tettik, és elvittik a tejet a tehénből. (K./Sz.E./1973)

L/1./VII. Boszorkányok rontásának meggyógyítása

Benn a faluban vót egy öregasszony, akihe mindig mentek, mer ez az öreg O. gyakran elvitte a tejet. Akkó az én anyám tett korpát egy kis tarisznyába és ment be a faluba az öregasszonyhoz, aki vissza tudta hozni a tejet. Nagydersidára. És akkor, azu..., nem tudom, mit csinált a korpával, hazajött, odaadták a tehénnek, hogy egye meg a korpát, és akko megjött a teje. Sokan jártak hozzá, így, akiknek elvittik a tejit. (Zs./Cz.P.E./1924)

Volt náluk egy ember – nagyanyámtól hallottam –, és elvitte a tehénből a tejet. És nem tudták, hogy mi történt, és gondoltak ilyesmire, hogy lehetséges, hogy ilyesmi történt. Valami forgácsot kellett összeszedni a favágító körül, és a tehénnek a hügyával megöntözni. És ez az illető két napon belül arra járt az udvaron. Nem tudom, gondolhatta, vagy nem tudom, és két-három napon belül megjött a tehénbe a tej. Kilenc forgácsot, azt kellett szedni, de éjjel kellett. Éjjel, ne lássa senki, és akkor a tehénnek a hügyát ráengedték arra a forgácsra, és másnap reggel visszajött, dilu..., izé, este. (K./Cs.S.E./1970)

Mikor elvitték a tehénből a tejet, olyankor nem adott le tejet. A tejescsuporba belepisíltették a tehenet, a tejescsuprot feltették a vasra. Forrázták. És akkor a gazda otthon, a tehénnek a gazdája, elkezdte ütni a tehenet. És akkor ment az öreg Sz.-né, hogy ne bánts d a tehenet aszongya, mer éngemet ütöl. Ő vitte el a tejet, értette az ilyesmit, me boszorka vót. És G. nagyon megverte a tehenet. Nem vót annak semmi, me nem a tehenet ütötte. Oda ment az öregasszony, ne bánts G., mer aszongya, úgy elvertél, hogy csuda. Az annya istenit, mír jött ide, mír vitte el a tejet, aszongya. Kifelé innet, ütök magára is, nem csak a tehénre. (K./Cs.S.E./1970)

Olyan is vót, hogy beszélt egy lány meg egy fiú, mit tudom én, és a lány meggondolta magát. És a fiú azt gondolta, hogy nahát, ha nem akarsz velem beszélni, akkor elintézek én. És megrontotta. Elvette túle a zsebkendőt, úgy hogy nem vette észre, és nem tudom, hogy hogy, megrontotta. És éjjel a csaj nem tudott aludni. Ordított, meg valaki mindig akarta bántani. Bántják, meg fojtják, meg akarják verni, és vergődött az ágyba. És az anyja mondta neki, hogy próbálja meg, hogy vegyen fordítva rajta valamit, magán. Majót vagy bugyit vagy ilyesmit, és nem tudom én, de utána jóra jött. (K./Cs.S.E./1970)

\* Sz. nagyapád az a B.-né gyógyította meg. Na az csinált valami vizet, hogy osztán öntsék el az útkereszteződésnél. Osztán előntötte nagyapád, meg is gyógyúlt abból az ízéből. (Zs./S.P./1934)

L/1./VIII. Boszorkány felismerése lucaszékkel

Hát a lucaszéket, aztat már nagyon régóta így a közsajak azt hirdetik, hogy december 13-án kell nekikezdeni csinálni. De minden nap csak egy részt szabad elkészíteni a székeknek. Például legelső napon vette azt a felit, amelynek lesz a székek az ülője, utána vette a négy lábat, megcsinálta, tehát a lábat is egyenkint, minden nap csak egy lábat. S akkor közbe majd mikor megvótak a lábak, akkor kifúrták s tették, akkor kellett tenni mindegyikbe egy-egy szeget úgy, hogy ehhez el kellett teljen az idő, egészen karácsony estéjéig. Tehát kará..., december 25. estére legyen készen. Ekkor... aki megcsinálta a széket, annak be kellett menni a templomba, vagyis a templom pitarába ráült arra a székre, és akkor látta, hogy kik abban a faluba, kicsodák azok, akik ilyen boszorkányos dolgokat tudnak rendezni. Így megismerte személyesen is. Vótak olyanok is, aszongya, hogy akkora nagy szarvok vót, hogy félre kellett tartsa az ajtóba, mikor ment bé, mer másképpen nem fért be az ajtón. Hát ez még tartott a mise, addig ott kellett lenni annak, annak az egyénnek is, akik csinálták, s miután vége lett a misének, akkor mindenki igyekezett hazafelé menni. Mikor ment hazafelé, bizony, hogyha nem vigyázott, az a boszorkány, aki meglátta űtet, hogy ott ül a széken, úgy odaverte a kerítésekhöz, ahogy ment hazafelé, hogy csak majd másnap reggel vette észre, hogy mindenütt csupa kék neki. Hát mi vót a, mi lehet a baj? Hát el-

mondta akkor, hogy hát ú hogy járt. Ment hazafelé, s azt mondja, odaverték. Pedig ú mán akkor nem látta, hogy ki az az egyén, aki odaverte. Csak azt mondja, hogy hát láthatatlan kéz, vagy egy láthatatlan erő, azt hiszi, érted, hogy mindjárt úgy, mint amikor megbotlik a ember s nekiesik a kerítésnek. De nemcsak nekiesett, hanem teljes erővel nekiszöktették, s leesett még a földre is.” (K/Sz.B.I/1919)

#### L/4. Gyógyító ember

##### L/4./II. Tettei

\*Az én nagyanyám, ez a P.Gy.-né, az foglalkozott ilyen, vót az embernek égy mirigye itten, amikor növis, vagy árpa vót a szemín, akkor learatta. Akkor ide olvasott a sulyokkal, érted, akkor a lábászárára... A sárgaságot, annak is vót orvossága, úgyhogy ú kezelte. Kente, tette helyre, ha kimarjult, ha kiugrott, a csontokat. Ő preparált bort, az vót, borba valamit, mit tudom én, de azt tudom, hogy verébszart is szárított, azt is tett belé, azzal is gyógyított. Azzal három-négy nap alatt is rezbunálódtak. (Zs./S.P./1934)

Mikor nekem vót pántlikagilisztám, há én is összejártam az orvosokat, és semmilyen orvossággal nem tudtuk el... elzavarni. És akkor vót egy, I. né-nédnek a keresztapja Kanadábul, az hazajött, és az, amikor visszament, küdött nékem valami angol orvosságot, de avval se tudta a P. doktor elhajtani. Is jöttem ki a patikábul, és az a B.J. bácsi kérdezte, hogy hun vótam. Mondom, P. doktor írt egy receptet is mondta, hogy menjek, nézzem meg, még próbáljuk meg éccer evvel az orvossággal elhajtani a gilisztát. Aszongya, te – ahogy jöttem ki a patikábul, me nem vót meg az orvosság –, aszongya, sógoromnak is vót, T.M.-nek, de aszongya, neki M.B., egy cigánné, az adott valami orvosságot, hogy hajtsák el. Eriggy, beszílj, aszongya, M.-mel. Elmentem a cigánnéhoz, M.-hez, aszongya M.: – Te, én nem tudom, hogy mi vót, mi nem, de aszongya, valami tökmagbelet kellett vaniliával megegyek, aszongya, s elmentek a giliszták. De aszongya, eriggy te is, beszílj M.B.-vel. Lejövök a cigánsorra és mondom: – B. néni, nézze, mi a helyzet, van pántlikagilisztám is... Nincsen semmi baj, aszongya, ha van pántlikagilisztád, aszongya, hogy égy csésze tökmagot hozzon nekem este, miután lemejen a nap. Hónap reggel ne egyen semmit, se ne ebédeljen, se ne vacsorázzon. S aszongya, hónap este miután esteledik, lemejen a nap – ez tavasszal vót, pont ilyen időszak –, akkor, aszongya, s megegye aszongya, is majd megmondom, hogy mit kell csinálni tovább. A... hát akkor este, akkor nap nem ettem, nem zsenérozott éngem az éhsig. Elhozta este azt a tökmagot megdarálva diódarálón, vaniliás cukorral, hogy mi vót benne, mi nem vót benne, nem tudom. Sétálva kellett megegyem, nem engedett, hogy leüljek. Oszt úgy mind kanalaztam. Mind kívántam a vizet, de nem vót szabad. Csak esztet, aszongya, esztet egyed. Lefeküdtem, reggel az első, aszon-

gya, hogy tegyen égy vederbe vizet, hogy melegedjen, me arra kell ráüljön, és aszongya, amikor fel fog kelni mindgyá üljön rá. Na, felkelek, há úgy is vót. Jöttek ki a giliszták rendjével, olyan méteres hosszúak. Úgy kípzeltem, mint a laskatészát. Úgy kiürültem, hogy csuda. (Zs./S.P./1934)

\*Az a F. izéné, ott lakik, ahol M.I. lakik, ott a Brányistyába. Ő ilyen gyógyító még. (Zs./S.Sz.I./1936)

#### L/5. Néző

#### L/5./II. Tettei

Sarmaságon, van ott is ilyen jóasszony. Sokan szoktak oda járni. Egyszer én is vótam. Hát leültetett egy székre, mondta, hogy mifelől akarok érdeklődni. S akkor én azt mondtam, hogy – beszéltem akkor égy fiúval – beszéljen nekem arról. És megmondta, hogy a szüleim nem akarják, hogy vele beszéljek, megmondta, hogy hány éves, azt is megmondta, hogy most a határon túl van – igaz vót, na, Magyarba vót –, megmondta, hány testvére van, s azt is megmondta, hogy nem fog elvenni, mert a szüleim nem fogják megengedni. Mindent megmondott. És be is teljesedett. Tenyérbűl is tudott jósolni, hogy az ér merre vezet. Kártyábul is, kávézaccból, ami ki van már főzve. S akkor már mutatja. Például olyat is, hogy ha nincs meg valami pénz, vagy elveszlik valami a háztúl, azt is meg tudja mondani. Például volt egy lány, el-tett valami pénzt, forintot, s megmondta, hogy hol keresse. Nagyon, nagyon sokan járnak oda. Van amikor kocsik állnak a kapuba. (K./Sz.E./1973)

#### L/6. Halottlátó

#### L/6./II. Tettei

Vak volt. Süket, nem vak, süket vót, ez a halottlátó. Béfogadtak a házba egy öregembert, hogy dógozzon, és utána még egy juhot is adtak neki. Talán akkor, amikor elment, akkor, azt mondta az asszonynak, na, azért, mert olyan jók voltatok velem, aszongya, megtanítlak, hogy kell a szellemidézést. És tényleg, úgy is vót. Elment ez az asszony és a férjével beszélt, kérdezte talán, hogy halt meg a férje. Megfogta a kezedet, s transzba esett. Mintha aludt volna. És a férje hangjával beszélgetett. De beszélgettek régi dolgokról is. A leányka süketnéma vót. És utána viszont visszatért a látása és a hallása. A náluk dógozó ember tanította meg. (Zs./K.M.E./1931)

Temesvár mellett vótam, miután meghalt az uram. És megkereste a hóttak között. Meg. De csak mikor másodjára mentem, me először túl korán



mentem, még nem tótt el hat hét a halálátúl. De utána oszt, mikor megnyugodott, szóval a lelke megkapta a helyit, akko mán tudott vele beszélgetni. Meg is mondta, hogy kik öltik meg. Meg. (Zs./K.M.E./1931)

Hát vót, hát én is jelen vótam, osztán asztalt táncoltattak. De hát csak olyan asztalt lehetett táncoltatni, amelyikben nincsen vasszeg, csak faszeggel vót összeállítva. És kellett hét ember, hét személy tartsa rá a kezit az asztalra. És úgy kellett tartuk tizenöt percet, s aztán aki a szellemmel dolgozott, az foglalkozott a táncol..., szóval a tánc..., mozgatta az asztalt, szóval parancsolt az asztalnak, hogy táncoljon, hogyha, amit... ha igaz, akkor mozduljon meg. S kétoldalra, oldalt dült az asztal, s akkor kérdezte tüle, hogy most mán kopogja ki, hányan vagyunk itt a szobába. Há, ahányan vótunk, annyiszor emelkedett meg és koppantott az asztal. Egy kis pálcával megütötte az asztal lábát – nem nyúlt senki az asztalhoz –, s aztán még egyebeket is kérdezett tüle. Azt mondta, hogy szellemet idézett elő, de nem mondta, hogy kinek a szellemét. Társalgott, tudott a halottal, izé, beszélni. De mi nem láttuk. Nem, ő, aki értett hozzá, az dógozott a szellemmel. (Zs./Cz.P.E./1924)

Vótam én Váradon egynél. Az elaludt, s az visszaidézte a szellemet. Én vótam nála. Valóság a, B. bátyád is vót. Megkereste a halottat a halott közt. Hogy mit csinál, hogy hun van, mint van, hogy szomorkodik-e vagy...vagy....Az meg tudta mondani, az százbiztos, mondjuk, hogyha én most ott vónék nála, és hogyha egy másik feküdt így, ült az ágyba, és ha egy másik ült vele szembe, és az csak rávetett egy keresztet, fúú, meg ráfújt, az minygyá elaludt. S akkor aszongya, na aszongya, akit itt lát előtted, E.-nek, beszéljél valamit, amit ű akar. De ű kellett tudja, hogy megmondja hát, hogy hát én mit akarok. Ű kellett tudja, hogy megmondja, hogy hát én hány éves vagyok, vagy hányan vagyunk testvérek, vagy valami. És megmondta, a bátyámnak is. (K./Sz.D.M./1924)

### *L/10./VII. Tudós pap*

#### 1. A pap erejét fitogtatja

A román nép az annyira hisz, hogy nem sikerül a rónai papnál, elmegy a bonci paphoz, nem sikerül ottan, elmegy égy másikhöz. Vót egy pap itt Kolozsvár felé valahol. Azt a securitate(rendőrség) nagyon üldözte. És egyszer elmentek, hogy tartóztassák le, és – épített az Kolozsváron valami nagy házat, vagy templomot, valami ilyesmit – mikó mentek, hogy tartóztassák le, akkor borotválkozott. Bementek, hogy: – Le vagy tartóztatva, és ezt meg ezt csináltál, így meg úgy. Azt mondja az öreg: – Menjetek haza, és te menjél be a konyhába, me a feleséged ott van égy emberrel, esznek, isznak. S aztán gyere vissza utána.Én addig borotválkozok, felöltözök. Me nem járt

csak égy olyan hosszú ruhába. És gondolkoztak, most mit csináljanak? Viszszamentek, és ott kapja a felesígit, dinom-dánom, az asztal megterítve, isznak-észnek. Nem még ment a pap után, de hiába küldték azután is, akkor se ment, hogy letartóztassa. Azt mondta: – Küldjenek akárkit, ő nem megy. Ne ki – aszonya – megmondta az igazat, ű többet nem megy.

Ez, ez, nem is tudom, pap vót, vagy valami ilyen cälugär (szerzetes barát), vagy minek mondják ezt. Úgyhogy nem vót, nem foglalkozott ű ilyen papsággal. Ottan, a házába tehát, liba, tyúk, minden, úgy élt ő, de Kolozsváron vót égy nagy háza. (Zs./K.M.E./1931)

\*Halásztak a vízparton, és T. részeg volt. Mikor a pap odament, mind hülyéskedett, hogy: – Dom’ pärinte (tiszteletes úr), nem csinál valamit, hogy húzzanak a halak? Ránézett, s nagyon komolyan annyit mondott csak, hogy: – Vigyázz, nehogy olyasmit csináljak, hogy úgy maradj a botok mellett.

El is hallgatott osztán Tibi. (Zs./M.E./1957)

## 2. A pap bosszút áll az őt ért sérelmekért

Hát, vót, amikor felszentelték a római templomot, mer átfestették, és náhát ugye felszentelték, és csináltak égy ebédet. A papnak az ékszerei tüntek el. És ők vitték el, valamelyik pap, me csak azok vótak ottan, akik segítettek főzni, ezt-azt, mikor van égy asztal. És a... észrevette a felesíge, másnap, mer szereti az ékszereket, és mondja az urának: – Te, nézd meg, eltüntek az ékszerek. – Ne búsulj – aszongya -, hónap reggel itt lesz a küszöbön. Másik reggel, mikor kinyitotta az ajtót, égy nájlonzacskóba ott vót az összes ékszere hiány nélkül. Hát az écake tizenkét órakor mindig a templomba van. Meg is halt égy pap. (Zs./K.M.E./1931)

## 3. A pap lányokat férjhez ad/fiúkat megnősít

/Suttog./ Te, tudod /kuncog/, a szomszédbú a léány, aki velem egyidős... Megmondta az anyja. Kilenc hétig bőjtöltek minden kedden és minden – most mán nem tom – csütörtökön vagy pénteken. Tizenenegy bőjtöt kell tartani, s aszonta, a bőjt végén eljön a fiú. És november végén vót a bőjt vége, amit a pap adott, és Mikuláskor esküvő vót. (Zs./S.I./1965)

Nem tudod, amikor meséltem én itten, hogy ugyancsak a mi családunkból, valaki járt a paphoz me nem, nem, nem került neki. Nem tudott, nem tudott férjhez menni, nem került neki. Akkor elment a román paphoz, s na, mikor elmondta, hogy mi van, aszonta a román pap, hogy – má nem tudom – a jobb vagy a bal mellbimbóján van égy kereszt. Égy fekete kereszt. Aszonta, hogy ott le kellett vetkezzen, s mit tom én, melyik mellbimbóján vót égy fekete kereszt. S azt meg osztán meg kellett... megmondta, hogy mit kellett bőjtölni, és osztán, mán azóta férjhez van menve. (Zs./S.I./1965)

\*Általában akkor bötölnek, ha valaki férjhez akarna menni, s például nem néz rá. Ment az egyik kolleganő, hogy hát valakit szeretett, és ment, hogy a román paphoz. S akkor azt mondták, hogy csinált egy olyan misét, hogy hát rögtön aztán férjhez ment ahhoz. (Zs./S.M.H./1962)

T. o făcut curte șase ani la o fată. Și nu s-o însurat. Și când am fost în Șimleu, mi-o zis: –Mergi acasă, faci trei slujbe la trei preoți diferiți. Rona, Jibou și Odorhei. Ziua de miercurea. Încă îmi aduc aminte, că era preotu nostru în Odorhei, că o fost înainte de Sfântă Mărie, și am așteptat. Și-am spus că avem necazuri, nu știu ce se-ntâmplă . Că o ajuns, că o fost fixat data, că la vară,... că la toamnă. Iar a trecut o vreme, iară: –Te măriți? Iară: – Mă mărit. Când să vreie să se căsătorească, iară nu și nu, și nu știu ce dracu. Și am mers așa, și am făcut. Cinsprăzece august, înainte cu o săptămână, am făcut slujbele. Și o făcut la biserică trei slujbe diferiți preoți, și în douăzeci septembrie băiatu meu s-o-nsurat. Cu altă fată. (Zs./K.F.G./1944) [T. hat évig udvarolt egy leánynak és nem nőszült meg. Mikor voltam Somlyón (ti. a nézőnél), azt mondta:–Hazamész, és tartatsz három misét három különböző pappal. Rónán, Zsibón és Udvarhelyen. Szerdai nap. Még emlékszem, hogy a mi papunk Udvarhelyen volt, mert Szent Mária előtt volt. És vártam. Elmondtam, hogy baj van, nem tudom, mi történik, mert rögzítve volt az esküvő időpontja, de akkor most nem, majd a nyáron,... majd a ősszel. Megint eltelt egy időszak, megint: – Mész férjhez? Megint: – Megyek. Mikor esküdni akartak, megint nem, és nem és nem, és nem tudom mi a fene. Így aztán elmentem és csináltam. Augusztus tizenötödike előtt egy héttel, három misét, három különböző pap a templomban. És szeptember huszadikán az én fiam megnősült. Egy másik lánnyal.]

4. A pap bűnhődik/az átok a papra száll vissza, amiért ártatlan ember ellen végzett misét

Féli a családját. Visszaszáll reá. Sőt, azt mondják, hogyha fekete misét tart, és mondjuk az az illető meghal, hét év múlva visszaszáll a családjára. És elég sok vót ilyesmi. Vót. Itt, itt Zsibón. Pap tartott misét, és hét év után, igen. Meg itt van ez a H.-né, ez is tartott fekete misét. Jobban mondva olvasott fekete misét. Nem is ő, hanem neki vót egy öccse, az pap vót, s az olvasott ilyen fekete miséket. És pap lett, és három év múlva meghalt. Fiatalember, egészséges, semmi baja nem vót, összeesett, meghött. Nem tudták megállapítani, hogy mi a baja. Me ilyesmivel hiába mész a doktorhoz, mert nem kapja. (Zs./K.M.E./1931)

## 5. A pap kérésre a megrontott/kárt szenvedett emberen *segít*

### 5.A. Tanácsot ad/jósol

La Bonț citea dintr-o carte, din pravilă,că oi avea o pagubă de bani. Deci o să pierd o sumă de bani. Întradevăr, așa a fost. Mi-o dat un post foarte sever, mi-o dat câteva miercuri să țin fără o bucată de pîine pînă la amiază, și apoi o felie de pîine și apă, atât. El o deschis cartea, pravila, o carte mare, bisericească. (Zs./I./1950) [Böncnyíresen egy könyvből olvasott, imádságos könyvből, hogy anyagi károm lesz. Tehát el fogok veszíteni egy nagy összeg pénzt. Valójában, úgy is volt. Nagyon szigorú böjtötöt adott, néhány szerdát kellett tartanom. Délig egy darab kenyér nélkül, utána egy szelet kenyér és víz, ennyi. Ő kinyitott egy könyvet, imádságos könyvet, egy nagy, egyházi könyvet.]

\*Când am mai avut probleme, am fost la părintele Iacob, de aici. Numai chiar sfaturi părintești mi-o dat. Se roagă. Nici nu mi-o luat bani. Din Biblie mi-o vorbit, chiar niște indicații prețioase, sfaturi. (Zs./I./1950) [Amikor még volt problémám, Iacob tiszteleteshez mentem, ide. Igazán csak atyai tanácsokat adott. Imádkozik. Pénzt se vett el. A Bibliából beszélt, néhány hasznos útmutatást, tanácsot.]

### 5.B. Mise/előírt böjt által segít

\*Hát figyelj ide, ha böjtöl valaki, mert van neki egy nagyon kedves, aki beteg, s akkor elmegy a paphoz és, esetleg fizet misét is. És akkor az a pap aszongya, hogy bótöljön, hát az bótöl, én megértem. De én, hálistennek ettől még megmenekültem. Eddig még nem. (Zs./Cs.S.M./1930)

\*Böjtöltek is. Hát például édesanyám nézetett zodiákat Dabjonba, s az a dabjoni ember mondta, hogy fizessen misét és böjtöljön. És mi nem hittünk benne, mert azt mondta, ha nem fogja tartani, beteg lesz, és meghal a gyermeke. És az úgy megtörtént. (Zs./Cs.L.M./1895)

Há, például az én anyámnak a testvére, katonaság után, mikor leszerelt, nagybetegen ment, jött haza. De mielőtt elment katonának, megnősült. S elvett egy asszont, de közbe azt az asszont, hogy mondjam, szerette az asszonyt, de ő nem tudta, hogy mibe jár az asszony. És az asszony abba járt, hogy megrontotta, hogy ötet vegye feleségül. Is a bátyám elvette feleségül, mielőtt elment katonának. Miko hazajött katonaság után, mondom , leszereltették, mert beteg lett ottan. Minden esetre nagybeteg lett. S akkor anyu és a felesége elmentek a paphoz. És a pap, mikor bementek, az nem vetett kártyát, vagy ilyesmiket. Hanem Bibliából. Égy ilyen nagy könyvből. Adott egy nagy kést a kezükbe. –Na – aszongya -, most má melyik akarja, hogy bedugja a könyv közé, ahová beesik égy lapra? Hát anyu azt mondta, mán a

felesígenek, hogy: – Te vagy a felesége, tessék, tegyed te. Nem én, mint testvére. – Nem, tegyed te. És ahogy beledugta, fordította az a pap, égy lapot. Kijött benne, hogy persze, meg van rontva. S akkor ránéz az asszonyra, asszongya: – Mondják meg, melyik rontotta meg? S az asszonymnak könny jött a szemiből, és aszonta, hogy ó. Asszongya: – Ha megrontottad – asszongya -, mér halálra rontottad úgy meg – asszongya -, hogy vegyen el téged? Elvett feleségül? – El. Asszongya: – Akkor, mér nem tartottad vissza a napokat, hogy ne haljon meg? S az asszony elkezdett, nekifogott sírni, és mondta, hogy: – Most mit lehet tenni? Hát – asszongya – ha kibírja kilenc hetet, mán hogy a kilenc hét alatt minden keddet, hogy tartsák a bűtöt. Akkor lehet, hogy megmarad. Há próbálták, de há nagyon nagybeteg vót. És akkor kimentek nagymamáék, és keresett kilenc asszonyt, az erdő szélire, s ottan tartották meg a keddet. (Zs./L.S.B./1945)

#### 5.B./a. Eltávolítja a visszajáró halottat/tisztátalant

Cazuri cu copii. În care se trezea copilul noaptea pe la doisprezece, speriat din somn, și începea să plângă până pe la trei, patru dimineța. Nu se liniștea. Și încă spunea:– Uite, văd acolo ceva negru! Și se speria, și mai tare stiga. Și acesta s-a întâmplat nu numai la copiii ortodoxi, ci și la reformați. În general după trei Sfinte Liturghii, copiii s-au liniștit, până astăzi n-au probleme. Deci este vorba de un demon, care speria în vis, și care a fost alungat în această formă din copil, care este nevinovat. Și asta, nu este vorba de un caz singular, ci de cel puțin douăzeci de cazuri numai la noi în bloc. (Zs./L.) [Esetek gyermekekkel. Amikor felébredt a gyermek éjszaka tizenkét órakor, megijedve, és sírni kezdett reggel három, négy óráig. Nem nyugodott meg. S még mondta is: – Ni, látok ott valami feketét! És megijedve, még jobban kiabált. És ez megtörtént nemcsak ortodox gyerekeknél, hanem reformátusoknál is. Általában három szent mise után a gyerekek megnyugodtak, mai napig nincs problémájuk. Tehát egy démonról van szó, amelyik álom ideje alatt ijesztget és, amelyik ilyen formában lett kiűzve a gyerekből, aki ártatlan. És ez nem egyedi eset, legalább húsz eset volt csak a mi tömbházunkban.]

În apropierea Gherlei, la Poșaga – verișoara mea din Dej, Melania, avea probleme cu sănătatea și asista la slujbă –, și preotu' lua o carte și o pus pe capu' unei femei îngenunchiate, și femeia o zis: – Ioane, ia cartea aia di pă coarnele mele! Da, asta-i caz real. Așa-l chema pe preot, Ioan. Deci era cel rău întruchipat în femeie.” (Zs./I./1950) [ Szamosújvár közelében, Podságán – a dési unokatestvéremnek, Melániának, egészségügyi problémái voltak, és részt vett egy misén –, a pap vett egy könyvet és rátette egy térdepelő asszony homlokára. S az asszony azt mondta:– János, vedd le a könyvet a szarvaimról! Igen, ez valós eset. Úgy hívták a papot, János. Tehát a gonosz volt megtestesülve az asszonyban.]

## 5.B./b. Beteget gyógyít (embert/állatot)

Én nem jártam, én, hanem az unokám az édesanyjáért ment, mer az édesanyját kellett vinni operálni. S vót a rónai papnál, hogy tartson misét. Kelletett bűjtölni, a bűjt után vissza kellett menjünk szintén a paphoz, a templomba. Kelletett vinni olyan preszkurát, is bort, égy fél liter bort és egy preszkurát. Olyan kalács. És aztat osztán, hogy ott mit csináltak veled? De a J. nénédre olvastak, valami imádságot. Is aztán még valamit. Megszentelte a mellit. A pap, a román pap. Én csak ennyit tudok. S a bűjtöt hat hétig kellett tán tartani, ha, én má nem mondom meg, hogy milyen nap. (Zs./Sz.S.K./1925)

\*Juhászéknak beteg lett a lovuk. Etáéknak megdöglött a lovuk. Jánoséknak szintén. Juhászék voltak a román papnál. Az ű lovuk helyrejött. A másíkok megdöglöttek. (Zs./M.E./1957)

\*Valaki azt ajánlotta nekem, hogy menjek én el ahhoz, addig nem leszek én jól, amíg nem megyek el ahhoz, és megmondja, hogy mennyit kell én bűjtöljek, s akkor egészséges leszek. Mert volt egy kolleganóm is úgy, hát kálciumhiány, szédülés, ilyesmi. És az is elment hozzá és utána jól, egészséges lett. (Zs./S.M.H./1962)

Ezelőtt, evvel a kislánnyal, két éves, két és fél éves volt. Meg volt teljesen feketedve, kékülve, nem is tudom, hogy mi vót, de olyan vót, mint égy kóró. Mint égy kóró a kis lába, a kis keze, mint égy kóró. A bűr teljesen, mint amilyen én vagyok, ni, mer én öreg vagyok mán. Olyan ráncos vót a kis bőre, mer azelőtt jól nézett ki a gyermek. És egyszeriből csak nem tom mi lett. Elementek osztán, s bűtöltek kilenc hetet, kilenc keddet, vagy pénteket. Ez a bűjtje, ez, ez nagyon jó vót. Itt el is ment vóna. Nem kellett vóna sok, és el is ment vóna. (Zs./L.Ty.M./1922)

Eram într-o vreme la bloc și mă plimbam. Mă plimbam, mă duceam spre biserică, și o vedeam pe o creștină, Rodica, dacă-mi amintesc bine că o chema. Mai micuță, mai uscățivă ea, dar palidă. Și întrebând-o de ce este așa, mi-a spus, că nu se simte bine. – Păi, de ce? – Păi, îs bolnavă. – De multă vreme? – Da. – Și, a-ți fost la medic? – Am fost, dar nu-mi găsește nimic. – Păi, cum se poate să nu vă găsească? – Ci – zice – la Cluj am fost, la medici vestiți. Pur și simplu, analizele ies toate bune. Nu-și poate da seama medicu ce este. Ei, și-atunci i-am zis: – Hai, să facem niște rugăciuni, cu dezlegările necesare, ca să putem găsi o cale de ieșire. Ei, am mai întălnit-o după trei săptămâni, tot așa, se plimba, dar era deja schimbată la față, era veselă, era alfel. Și-am întrebat-o: – Ei, cum vă simțiți, ce este? – Păi – zice –, după aceea am fost din nou la medic, acelaș medic, la fel mi-a luat analizele, a descoperit că-mi este fiara plină de pietre. Așa m-a operat de fiară, pot să

mănânc, încă mai bine și mai altfel, decât mă gândeam eu c-aș putea. (Zs./L.) [Egy ortodox asszonynak, három mise után, az orvosok felfedezték addig diagnosztizálatlan betegségét (epéköve volt), és a sikeres műtét után jobban érezte magát, mint valaha.]

#### 5.B./c. Rontást visszafordít

S.Sz.Ir. élménye. 2. sz. szöveg.

#### 5.B./d. Egyéb segítség

Vótam a nízónél és aszonta, hogy menjek, ahun van a tizenkét pap. És fizessek misét, hogy legyen mán vége a járásomnak. Me mán nem bírtam a sok pert. Mejek drága oda a paphoz, na aszongya, mondom a papnak: – Van egy nagy perem – mondom –, nem tudok megmenekülni, fizetek egy misét. Akkó azt mondja nekem:– Melyiket fizeted? Mondom: – A harmadik misét. – Nem szabad megölni senkit. Há, mondom:– Melyiket fizessem? – A másodikat. Há, a harmadik az, öli meg, tudod, azt a – nem szabad megölni –, a másodikkal aztán... avval nyertem. (Zs./Cs.L.M./1895)

\*Az igazságért. Há, sokan járnak, akinek börtönbe van a fia. Például az egyik takarítónőnek lopott a fia, azért van börtönbe. Hogy nem hiszi, hogy az ő gyereke hibás. És, hogy kiderüljön, hogy ki vót. Meg járnak ilyen babonaságért sokan. (Zs./S.M.H./1962)

Ezt mesélte egy kollégánóm. Román. Tehát Keresztesi. Hogy ő válófélbe volt az első ferjétől, és olyan, tehát, olyan rosszul éltek, és már nem tudta, azt mondja, csak legyen vége annak a helyzetnek. És elment – az édesapja vitte el talán –, ahhoz a római paphoz. És azt mondta, hogy olyan imádságot mondatott el vele, amit ő addig sose hallott. Együtt mondták. És attól nagyon megnyugodott, és utána minden világos volt neki, hogy mit kell tennie. El is váltak. (Zs./S.M.H./1962)

\*Oda igen-igen, és főleg – de ezt se tudom –, oda is erős akarat kell, hogy megtartsd. Oda mennek az ilyen erős italosok, iszákos emberek, hogy felesküsznek, és akkor így nem isznak. (Zs./Cs.S./1941)

### 6. A pap kérésre ártatlan ember ellen tart misét/ír elő böjtöt (megront)

#### 6.A. Az ártatlan ember/állat/növény szenved/elpusztul

Hát annyit hallottam, hogy a szomszédságunkba lakott egy öreg, nyugdíjas pap, aki szógálati ideje alatt Sármás környékén – nem tom pontosan, milyen faluban – vót pap, és ott két szomszéd összeveszett a határba lévő fűzfán. Az egyik mondta, hogy az övé, a másik mondta, hogy az övé. A két szomszéd közül az egyik elment a paphoz, hogy tartson réá misét, fekete misét, hogy száradjon ki a fűzfa. A pap meg is tette, a fűzfa kiszáradt. Hogy

mi lett azután a sorsa a fűzfának, aztat nem tudom, nem magyarázta a pap, csak annyit, hogy nem tartana többet ilyen fekete misét, mert nagyon nehéz. Sokat kellett viaskodjon az ördöggel. (Zs./Sz.J./1921)

Egy szomszédasszony Rónán vót a papnál, elment és fizetett szluzsbát, hogy valami földért. És az új szomszédasszonyára; és ő amíg tartotta a szomszédasszonyára, ráesett a léányára, amelyik ott van a postán. S a nő minden szombaton, mikor kellett bemenjen a pap a misére, az idő alatt olyan rosszszul vót, hogy hal meg. De már... de már oda is jutott egy idő után a nő, hogy már nem tudott felkelni. És nem tudták, hogy honnan ered. Hanem osztán elmentek Somlyóra, s Somlyón megmondta egy asszony, hogy né kihez menjen – fizetett börtöt és ráesett a léányára. Telefon: – Anyukám, ezt a börtöt csináltad? Réám jött, 'slujbă cu mortii'. S osztán persze, hogy a nő eleinte nem ismerte be, de azután osztán. A nő olyan... olyan izébe vót, hogy azt hitte, hogy hal meg. Már három-négy napot nem is evett, s nem is tudott felkelni. S akkor aztán visszament az anyja Somlyóra, hogy biztos ez? S azonnal visszament a paphoz, hogy vonja vissza. (Zs./K.F.G./1944)

A mi lányunk is csak a rónai papnál. Mielőtt férjhezment az urához, elment az anyatárs a rónai paphoz, s a rónai pap tartott réa sok börtöt. De mi, nagy a gyanúnk, hogy a kicsire került a bört, mer amikor visszamentünk a paphoz, vagyis elmentünk a paphoz, azt mondta: – Erika, da tu ești aia, eu am făcut. [Erika, hát te vagy az, én csináltam neked/én tartottam rád (ti. börtöt)] Vagyis az anyós fizetett rá egy olyan szluzsbát. És a lányomnak valaki így kávéba olvasott. És mondta, hogy menjen el a paphoz, nagyon, nagyon abba van, hogy valaki tart rá. S a gyermekre szállt. S ha nem jártunk elébe, ki tudja, a gyermek meg is hal. (Zs./K.F.G./1944)

Apám után Miklósan hívták, és katona vót Bukarestbe. S elvett ott egy nőt és hazahozta, ide Zsibóra. A nő román vót. Akkor a nagy magyarok magyarok vótak. Hazahozta, és éltek együtt egy-két hónapot, gyerekük nem vót, és el kellett nagyanyámér' hagyja a feleségit. S elhagyta, s az a felesége ment kilenc paphoz, fekete börtöt tartott rá, s azt mondta: – Három hónap, három nap, három óra, három másodperc után meg fogsz halni. S úgy, s beteljesült az a három hónap, s akkor meghalt nagybátyám. Akkor kialudt, gyertyát gyújtottak neki, kialudt a gyértya. Fekete börtöt tartott rá a felesége. Tudod, ki vót? K.I.-nak az anyja. (Zs./K.M./1941)

Összeházasodott a szomszéd léány egy fiúval, akit nem szeretett. És utoljára otthagya a szomszédléány a fiút. És a fiú nagyon akarta, hogy a... viszszerkerüljön a lány, szóval a felesége, de nem került vissza. S akkor vót egy román pap, ott, Benedekfalván, aki nem is vót nős, és tartott ilyesmit, miséket, hogy vagy visszakerüljön, vagy meghaljon. És ez beteljesedett. Meghalt. Tartott egy olyan misét, hogy meghalt a fiatalasszony. (Zs./M.Cs.I./1919)



## 6.B. A pap visszautasítja a szolgálatot

\*Nem igen vállalják ők, hogy rosszat csináljanak. Nem vállalják csak, ha valami jót kell csinálni, rosszat, rosszat nem igen vállalnak. Me' vót valaki a rónai papnál, most nemrég, és azt akarta, hogy haljon meg valaki. És azt mondta, hogy nem vállalja. – Ha – aszongya – akarod, hogy úgy csináljam, jót csináljak, jó, de rosszat nem csinálok. (Zs./K.M.E./1931)

*7. A pap kérésre a bajt/kárt okozó ember ellen tart misét/ír elő böjtöt (büntet)*

\*Há, annyian járnak. Még itt vót nényuka a múltkor is, akinek eladta a blokkját. Az most harcba van a menyivel, mer ű ráiratta a fiatalokra a blokkot, és a menyé most ki akarja tenni a fiát is. A fiatalok most válófélbe vannak. Válófélbe. És az anyósát meg a fiát mind, hogy menjen ki, mert az övé a blokk. S az mondta, hogy ni, mán jár ide Rónára, a paphoz. Négy. Négy istentisztelet vagy szluzsba. (Zs./S.Sz.II./1936)

## 7.A. A bajt/kárt okozó ember meghal

\*Cunosc un caz. Am avut niște colege. La una i s-o furat o butelie, și a bănuit pe două dintre colege. Nu știu ce-o făcut, ce n-o făcut, cât că la anu după ce-o umblat pe la preotu din Rona la colege le-o murit soțu. Asta-i biztos. La un interval foarte scurt. Erau tineri. S-o și discutat în oraș. (Zs./I./1950) [Ismerek egy esetet. Az egyik kolleganőmnek ellopták a gázpalcáját, és két kolleganőjére gyanakodott. Nem tudom, hogy mit csinált, mit nem csinált, tény az, hogy miután járt a rónai papnál, még abban az évben mind a két nőnek meghalt a férje. Ez biztos. Nagyon rövid időintervallumban. Fiatalok voltak. Beszéltek is a városban.]

## 7.B. A kár megszűnik

Ellopták a kabátját és vótunk a rónai papnál, és megmondta mikorra megkerül a kabát. S akkor megkerült a kabát. Mikor lejárt a poszt /böjt/. Kellett bőtölni, s eleinkbe jött a nő, akin rajta vót a kabát. Három hét után, három szerda után. Ő éjjel imádkozott. (Zs./K.F.G./1944)

## 7.C. A baj/kár okozója szenved és a kár megszűnik

Hát itt vót a CEC-be. F.I.-tól, kérdezd csak meg tőle. Jött egy öregasszony, innen valamelyik faluból, hogy ű betesz a CEC-be ötezer lejt. Hát abba az időbe ötezer lej nagy pénz vót. Az nagy pénz vót. S ott egy vasutas, mondta neki, hogy legyen szives és töltse ki neki a papírt, mer ű öreg is, nem is lát, meg nem is tud írni. – Hogyne, nagyon szivesen! Az ember kitőtötte a papírt az ű nevre, és amikor öregasszony odaadta a pénzt, az ember adta oda a csekkönyvet. Hát ezek nem nézték, hát odaadta a csekkönyvet, beírták, kész. Telik-múlik az idő, majd égy olyan év múlva, jön az öregasszony, hogy vegyen ki ezer lejt a CEC-bul. Megnézik: – Nénike, itt nincs egy lej se. – Há,

hogy nincs, én ekkor és ekkor tettem be ötezer lejt, ez az ember, egy vasutas írta nekem a papírt, és, hogy létezik?! – Itt nincs. Keresik a fisákat /nyugta, elismervény, hivatalos irat/, nincs. Veszekedik az öregasszony, de szidja őket: – Majd meglátjátok tik, hogy megkerül a pénz! Elment. Igen ám, de az ember beteg lett. A vasutas örmezei vót. Behozták a kórházba, ez, az, adtak orvosságot, hazaküldték. De nincs jól. Zilajra. Az ember mán odáig jutott, hogy haldoklott. Azt mondta a feleséginek: – Menj haza, és vidd el a pénzt ennek és ennek az asszonnak. Ötezer lejt. Mer – asszongya – meghalok. Az asszony elment haza, vette az ötezer lejt, elvitte az öregasszonnak. Még adott is neki, hogy ne haragudjon, mer tévedett, mer nem vót esze ugyebár. Kihúzta valahogy. Visszaadta az ötezer lejt és visszament Zilajra. Az ura jobban vót. Hazajött, szógálatba ment és nyugdíjba van. Az asszony valami paphoz mehetett. (Zs./K.M.E./1931)

7.D. A pap mise/böjt által kideríti a károkozó/tettes kiletét

Én vótam a papnál, szóval nem is a papnál, hanem a szfátnál /néptanács épülete/ találkoztunk, és akkor mondta, hogy hát: – Până vine Dumnezeu, dumneata tăt suferi.[Ameddig eljön az Úr, maga mind szenved.] Aztán én tudom. Hanem nekem azt mondta, hogy menjek és tartsak ilyen Szent Antal bütöt, és akkor – azt hiszem kedden van a Szent Antal büt – hatszor kell menni. És oszt mondta, hogy: – Cine-i implicat – asszongya – az megjelenik. De úgy is vót. Egy polic/rendőr/ meg is jelent. S akkor azt mondta, hogy – szóval – meghatároztam, mennyi pénzt teszek a Szent Antal perselyibe, na annyit is tegyek. S miko feljön a Nap, akkor imádkozzak, mert a Jóisten megsegít és megmutatja nekem, ki van benne, ki tud róla, mit tudom én mi./Ti. a megölt férj gyilkosainak kileté./ De igaz is. Azt mondta nekem, hogy most jöttem ki a kórházból, és mikor feljön a Nap, mondjak egy imádságot, és kérem a Jóistent, hogy mutassa meg nekem. Mán nekem ez kellett, hogy mutassa meg nekem, hogy hogy tudjak rájönni, hogy ki és mi vót, és hogy hogy történt. S akkor azt mondta, hogy három böjt után majd meglátom én. De mikor megyek a templomba, se ide, se oda ne figyeljek, ne álljak szóba, csak menjek be a templomba. Hát én bementem a katolikus templomba, mert nálunk nincs ilyesmi. Zsírosat nem ettem, imádkoztam, anyukám állandóan a Bibliával, s mikor mentem fel a templom lépcsőjén, megbotlottam, és úgy vót ott az a polic, mintha odateremtették vóna. (Zs./M.É/1951)

#### *M/IV. Mitikus növény*

Azt mondják, hogy mán tudósok, tesznek valami füvet a markokba, belépitik, osztán akkor az olyan, megyen véle. Most itten, hogy beszélgetünk jut eszembe, volt nálunk egy asszony, már nem is olyan régen halt meg. B.A. Az kinyitott minden zárat, még a bankba is. Na, ehhez mit szól? És aztat nem boszorkánynak mondták. De ahová elment, rátette a ki-

lincse a kezit és nyílt ki. Nem vót semmi szerszáma, csak a kezit tette rá.  
(K./Sz.B.I./1919)

## **N/ Kincs**

### *N/III. Az elrejtett kincs jelei*

\*A Földespincénél világított, igen, és écacának idején mentek, hogy nappal meg ne lássa a níp. Ahun világított, ott pénz vót. M.I.-ni is bontották a házat, és egy fél literes aranykancsót találtak. (K./B.B.J./1914)

### *N/IV. A kincs őrzői*

\*A cigányok mondták, hogy, de még mai napig is fent van, hogy van egy-egy helyen egy üst, vagy egy nagy fazék, és abba vagynak a sok pénz. És arra vigyáznak a békák. A békák, és P.J.-né is azért vót olyan sok pénz, mert ott is vót olyan hely, aszonták, hogy a küszöb alatt a békák őrzik.  
(K./Sz.B.I./1919)

## **O/ Természetfeletti lények**

### *O/1. Lidérc (megszerzése, tettei)*

Zs./Cz.S./1917. – I. a 11. oldalon

### *O/2. Tüzes ember*

#### *O/2./I. Alakja, tevékenysége*

Hallottam, egy barátom vót, hát vót juhok. És egy éjjel, ahogy legeltetett, hát vót egy körtefa alatt egy öreg bácsi, pipázott. Hát nem vót gyufája a pásztorembernek és elment oda, hogy gyűjtsa meg a pipátúl a cigaretta. Hát mikor osztán odaírt, a pipába akarta bedugni a cigarettaját, eltűnt az öreg bácsi. Csak, aszongya, olyan csörömpölést hallott, mintha láncokat vertek vón össze. Úgy megijedt ú is, hogy mi vót, azt nem tudta ú se megmondani. Tüzes nyavalya vagy mi, de így történt. (Zs./Cz.S./1917)

### *O/6. Szépasszony*

#### *O/6./I. Tettei*

Gyerek vótam, apám mesélte, hogy az ő dédnagyapjának vót lova. Ősz vót, osztán elvitte a lovakat legeltetni. Otthagyta a réten, hát éjféltre ment,

hogy vigye haza a lovakat. Hát vót égy körtifa ottan a rét közepin, osztán há' ott égy nagy világosság vót, nagy zenebona, multság vót. Hát kíváncsi vót az öreg, hogy mi történt ottan, odament ő is osztán, bámult, osztán égy fiatalember adott néki égy táncost, égy nőt, táncoljon ő is. Hát forgott vagy kettőt az öreg, hát égy tuskó maradt a kezibe. Eltűnt a közönség is, ű ottmaradt egy tuskóval a kezibe. (Zs./Cz.S./1917)

## ADATKÖZLŐK MUTATÓJA

### Zsibó (Zs)

#### *magyar adatközlők*

Cs.L.M.	református nő	1895 (-1997)
Cs.M.	református férfi	1954
Cs.S.	református férfi	1941
Cs. S. M.	református nő	1930
Cz. P. E.	református nő	1924
Cz. S.	református férfi	1917 (-1997)
Cz. Sz. K.	református nő	1949
K. F. G.	református nő	1944
K. M.	református férfi	1941
K. M. E.	református nő	1931
L. S. B.	katolikus nő	1945
L. Ty. M.	katolikus nő	1922
M. Á.	református férfi	1964
M. E.	református nő	1957
M. É.	református nő	1951
M. Cs. I.	református nő	1919
S. I.	református nő	1965
S. M. H.	református nő	1962
S. P.	református férfi	1934
S. Sz. II.	református nő	1936
S. Sz. Ir.	református nő	1946
S. Sz. J.	református nő	1944
Sz. J.	református férfi	1921
Sz. S. K.	református nő	1925

#### *román adatközlők*

I.	Ileana	1950
L.	ortodox román lelkész	
V.	Viorica	1950

**Kárásztelek (K)***magyar adatközlők*

B. B. J.	katolikus nő	1914
Cs. S. E.	katolikus nő	1970
Gy. T.	katolikus férfi	1964
Gy. Té.	katolikus nő	1969
N. Á. I.	katolikus nő	1949
S. D. R.	katolikus nő	1932
S. I.	katolikus férfi	1929
Sz. B. E.	katolikus nő	1955
Sz. B. I.	katolikus férfi	1919
Sz. D. M.	katolikus nő	1924
Sz. D. V.	katolikus nő	1928
Sz. E.	katolikus nő	1973
Sz. I.	katolikus nő	1952
Sz. M.	katolikus nő	1912
Sz. Ö.	katolikus férfi	1953
Sz. Öd.	katolikus férfi	1973
Sz. S. G.	katolikus nő	1932
Sz. Sz. E.	katolikus nő	1960

**SZÓJEGYZÉK**

akcsident – baleset  
 babonálják – rontják  
 bőtöl – böjtöl  
 bűjt – böjt  
 búr – bőr  
 bútöl – böjtöl  
 cáp – kecske  
 cefre – pálinka alapanyaga  
 csuvikolás – bagoly huhogása  
 endokárditisz – szívbetegség  
 fantom – szellem  
 fermentál – erjed  
 fisa – nyugta, elismervény  
 gyiáku – deák (román templomi szolgáló)  
 igíz – igéz  
 ippen – éppen  
 kalugyer – szerzetes barát  
 lú – ló

mír – miért  
néne – nagynéni  
papó – nagyapa  
pitar – pitvar  
polic – rendőr  
pópa – román pap  
poszt – bört  
preszkura – rituális kalács  
rezbunálni – meggyógyulni, a végére járni  
szfát – néptanács épület  
szluzsba – mise  
tán – talán  
tom – tudom  
zodiák – jósda  
zsenéroz – zavar

## HELYNÉVMUTATÓ

Alsóegregy – Românași (Szilágy megye)  
Arad – Arad (Arad megye)  
Badacsony – Bădăcin (Szilágy megye)  
Benedekfalva – Benesat (Szilágy megye)  
Boncnyíres – Bonț (Kolozs megye)  
Bukarest – București  
Csicsógombás – Gostila (Szilágy megye)  
Dabjon – Domnin (Szilágy megye)  
Felsőszopor – Supuru de Sus (Szilágy megye)  
Füzesmikola – Nicula (Kolozs megye)  
Goroszló (Magyargoroszló) – Guruslău (Szilágy megye)  
Kárásztelek – Carastelec (Szilágy megye)  
Keresztes (Nagykeresztes) – Cristolț (Szilágy megye)  
Kolozsvár – Cluj-Napoca (Kolozs megye)  
Kucsó – Cuceu (Szilágy megye)  
Nagyderzsida – Bobota (Szilágy megye)  
Péterháza – Petrești (Kolozs megye)  
Podsága – Poșaga (Fehér megye)  
Rohi – Rohia (Máramaros megye)  
Róna – Rona (Szilágy megye)  
Sarmaság – Sărmășag (Szilágy megye)  
Sármás ( Nagysármás) – Sărmașu (Maros megye)  
Somlyó ( Szilágysomlyó) – Șimleu Silvaniei (Szilágy megye)  
Szamosőrmező – Var (Szilágy megye)  
Szamosudvarhely – Someș-Odorhei (Szilágy megye)



Szamosújvár – Gherla (Kolozs megye)  
Tihó – Tihău (Szilágy megye)  
Temesvár – Timișoara (Temes megye)  
Várad – Oradea (Bihar megye)  
Zilah – Zalău (Szilágy megye)  
Zsibó – Jibou (Szilágy megye)

## IRODALOM

### **ANGELUSZ Róbert**

1995 Kommunikáló társadalom. Budapest

### **BIEDERMANN, Hans**

1989 A mágikus művészetek zseblexikona. Az ókortól a 19. századig. Budapest

### **BIHARI Anna**

1980 Magyar hiedelemmonda katalógus. Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához  
6. Budapest

### **BOHANNAN, P. – GLAZER, M. (szerk.)**

1997 Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest

### **FEJŐS Zoltán**

1981 Mitikus lények Karancseszki hiedelemrendszerében. Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához. 9. Budapest. 88-118.

### **FRANK Tibor – HOPPÁL Mihály (szerk.)**

1980 Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. I–II. Budapest

### **GIDDENS, Anthony**

1995 Társas interakció és mindennapi élet. In. Uő. Szociológia. Budapest. 113–135.

### **HOPPÁL Mihály**

1977 Esemény – elbeszélés – közösség. Jegyzetek a verbális szemiotikához. Elő-  
munkálatok a Magyarország Néprajzához. 1. Budapest. 1–85.

### **IPOLYI Arnold**

1854 Magyar Mythologia. Pest

### **JUNG Károly**

1981 Gondolatok a magyar-délszláv egybevető néphiedelem- és mitológiai kutatás  
kapcsán. Ethn. XCII. 1. 142–147.

### **KESZEG Vilmos**

1995 A román pap és hiedelemköre a mezőszéki folklórban. Ethn. CVII. 1-2. 335-370.

1996 A román mitológia hatása a mezőszéki magyar hiedelemrendszerre. In.

KATONA Judit – VIGA Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának  
újabb eredményei. Miskolc. 145-153.

### **KOMÁROMI Tünde**

1996 Rontásformák Aranyosszéken. A gyógyító román pap. Néprajzi Látóhatár. V.  
87–98.

### **LEHMANN, Alfréd**

1900 Babona és varázslat a legrégibb időktől a jelen korig. Budapest

### **MARÓT Károly**

1933 Mágia és vallás. Ethn. XXIV. 1-2. 31–44.

## **NAGY Olga**

1991 Az egyház/vallás szerepe a népi értékrend kialakításában. In. Népi vallásosság a Kárpát-medencében 1. Veszprém. 8–15.

## **PLÉH Csaba**

1979 Szövegekre emlékezés és hagyományozás. Ethn. XC.1. 106–111.

## **PÓCS Éva**

1979 A magyar néphit ún. természetfeletti lényei. Ethn. XC. 3.331–341.

1985 Magyar ráolvasások. I–II. Budapest

1990 Néphit. In. Magyar néprajz. VII. Budapest 527–692.

## **PUSZTAY Sándor**

1990 Szerelmi varázslás, boszorkányos praktikák. Budapest

## **RÓHEIM Géza**

1925 Magyar néphit és népszokások. Budapest

## **SZENDREY Zsigmond**

1934 Népszokásaink lélektani alapjai. Ethn. XLV. 1-2.3–19.

## **TERESTYÉNI Tamás**

1992 Szövegelméleti tézisek. In. PETŐFI S. János – BÉKÉSI Imre (szerk.): Szemiotikai szövegten 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I). Szeged. 7–34.

## **JEGYZETEK**

<sup>1</sup>Angelusz 1995. 40.

<sup>2</sup>Dolgozatom alapjául szülőfalumbeli (Zsibó), illetve a Szilágymegyehez tartozó Kárásztelek nevű községben folytatott gyűjtéseim szolgáltak. 1995 decemberében megkezdett gyűjtésemet 1999 márciusáig folytattam, majd a pontosítások végett 2000 májusában néhány újabb beszélgetést rögzítettem.

<sup>3</sup>Zsibó Szilágymegye négy városának egyike, Erdély északnyugati részén helyezkedik el, a Szamos bal partján. A Goroszlói-medence déli részén, ahol az Almás és az Egregy a Szamosba ömlik, szemközt a Rákóczi-heggyel. A 16. században (1582-ben) jelenik meg először az okiratokban a Zsibó név, és középszolnoki mezővárosként említik a 13. század első felében (1205–1235) a még Chybur név alatt szereplő települést. 1968-ban városi rangot kapott, és ekkor kapcsolták hozzá a közeli falvakat: Rónát, Husziát, Őrmezőt és Kucsót. (Gyűjtésem szempontjából a Zsibótól – a Szamos jobb partján – három kilométerre fekvő Róna játszott fontos szerepet. Ennek oka: az ott élő és tevékenykedő ortodox lelkész.) Az 1992-es népszámláláskor 11980 lélekszámú lakosságot jegyeztek be, amelynek felekezeti szerinti megoszlása a következő: 8652 ortodox, 1832 református, 211 görög katolikus és 180 római katolikus.

Kárásztelek első írásos említése az 1338-as évre tehető. (Petri Mór a falu nevét a betyárkodásból eredezteti: 1241-ben Kalóztelek.) Az 1992-es népszámláláskor 1244-es létszámúnak tudta magát. Ebből 1218 katolikus, 12 református, 8 ortodox és 6 egyéb felekezeti hovatartozású.

<sup>4</sup>Ipolyi 1854 (adatfeltáró tevékenysége); Róheim 1925 (pszichoanalízis módszerének alkalmazása); Hoppál 1977 (verbális szemiotikai elemzés eredményeinek hasznosítása); Dömötör 1981 (szintéziskísérlet); Fejős 1981 (a hiedelmek rendszerűségét hangsúlyozza; a mitológiaival paradigmatikailag rokonnak tekinti); Jung 1981 (prózaepikai és összehasonlító megközelítése; fogalomrendszer tisztázására tett kísérlet); Pócs



1990 (hiedelemlények kategorizálása, a néphit általános bemutatása). A hiedelem babonából tudássá való ártértelezése a visegrádi konferencia (I.Hoppál-Frank 1980), alkalmával hangsúlyosan megtörtént, ezt a megközelítési módozatot tekintem dolgozatom során is mérvadónak.

<sup>5</sup> Terestyéni 1992. 7–34.

<sup>6</sup> Eltekintek a hiedelemközlés, élménytörténet, hiedelemmonda (dite–memorat–fabulat) megkülönböztetésétől, a tartalmi jegyekre fektetve a hangsúlyt. Mivel a hiedelmeket néha töredékes nyelvi formában figyelhetjük meg, a folklór elbeszélő prózaműfajára – a mondává még nem fejlődött nyelvi formákat is megnevező – általánosító hiedelemszöveg megnevezést használom.

<sup>7</sup> I. Fejős 1981.

<sup>8</sup> I. Keszeg 1995.

<sup>9</sup> Terestyéni 1992. 8.

<sup>10</sup> Whorf egy igen egyszerű gondolatsorral gyakorolt nagy hatást a nyelvészetre és az antropológiára. Szerinte a nyelv a „gondolkodást” tükrözi és tartja egyúttal korlátok között. Vö. Bohannon – Glazer 1997. 220–221.

<sup>11</sup> „Fókuszos interakcióról akkor beszélünk, amikor az emberek közvetlenül figyelnek egymás szavaira és cselekedeteire.” Giddens 1995. 124.

<sup>12</sup> Pócs 1979. 332.

<sup>13</sup> v.ö. Pléh Csaba integráció, lényegkiemelés, sémaképzés, asszimilálás, felidézés, redukálás és hozzáadás szemiotikai interpretálásával. Pléh 1979. 106–109.

<sup>14</sup> „A tér és az idő pontos meghatározása kihangsúlyozza a hiedelemtörténet realitását.” Pócs 1983. 181.

<sup>15</sup> I. Fejős 1981. 100.

<sup>16</sup> Cs.L.M. 1895, református nő – Benedekfalva

Cz.S. 1917, református férfi – Tasnád

L.Ty.M. 1922, katolikus nő – Vervölgy

Cz.P.E. 1924, református nő – Nagydersida

Sz.S.K. 1925, református nő – Kucsó

<sup>17</sup> „*Hogyne, nem. Hát beszültük aztat, hogy például mikor vótunk így málét hántani, osztán ott is mindenféle hülyeséget összebeszültek. Hogy, na, jár a lánc ícaka, mejen a lánc és zörög, és így, és úgy. Egy este jöttem én is hazafelé itt ezen az utcán; szép nyári hódvilágos este vót, hallottam, hogy mejen a lánc, csúszik a lánc a földön. Meglepődtem, me rögtön eszembe jutott, hogy az ördög. Dehát a nyavalya... Egy... egy kutya valahunnan elszabadult a lánccal, és azt húzta maga után. Nem hogy jön az ördög! Az, azok, csak ilyen bábalelte babonáságok.*” (Zs./S.P./1934)

<sup>18</sup> Pléh 1979. 108.

<sup>19</sup> I. Keszeg 1996. 145.

<sup>21</sup> Görögkeleti vallás ága.

<sup>21</sup> Istennel való közösség keresése.

<sup>22</sup> Szellemekkel való közösség keresése külsőséges ceremóniák által.

<sup>23</sup> I. Biedermann 1989. 318.

<sup>24</sup> Komáromi 1996. 91.

<sup>25</sup> I. Nagy 1991.

<sup>26</sup> Marót 1933. 35.

<sup>27</sup> Születésének napja, életkora, egészségi állapota meghatározó.

<sup>28</sup> „Slujba Sfântu' Vasile” (Szent László szolgálat, mise), „afurisenie” (kiátkozás) megnevezése használatos a magyar közösségben is. Egyéb megnevezése a „slujba cu morții” (halottal való mise).

<sup>29</sup> Lehmann 1900. 13.

<sup>30</sup> Marót 1933. 31.

<sup>31</sup> Pócs 1983. 136.

<sup>32</sup> „Boszorkány hírébe azok kerülhettek, akik testi, szellemi, mentális adottságaiknál fogva(...) eltérhettek a populációs átlagtól.” v.ö. Iklódi 1982. 296.

<sup>33</sup> „A boszorkányszerep jellegzetes vonása, hogy fiktív, ráruházott és üres szerep...” Puszta 1990. 89.

<sup>34</sup> A köztudatba beidegződött, hogy a boszorkányság elsősorban asszonyi mesterség, amely öröklődhet: nemcsak átvenni kell, hanem tovább is kell adni.

<sup>35</sup> Pócs 1983. 201.

<sup>36</sup> „Hinni valamit annyit tesz, mint egy reprezentációval rendelkezni és ennek (...) 1 empirikus értéket tulajdonítani.” Terestyéni 1992. 17.

<sup>37</sup> „Tudni valamit annyit tesz, mint hinni valamit, és evidenciával rendelkezni arra vonatkozóan, hogy amit hiszünk, az ténylegesen fennáll.” Terestyéni 1992. 17.

<sup>38</sup> Terestyéni 1992. 14.

